

Analiza desk research na temat rozwiązań z
zakresu edukacji dotyczącej
przedsiębiorczości społecznej
RAPORT ZBIORCZY

Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość

Szczecin, wrzesień 2019 r.

Spis treści

Słownik skrótów	4
1. Wprowadzenie	4
2. Edukacja dzieci i młodzieży w zakresie ekonomii społecznej – stan obecny.....	5
2.1 Informacje ogólne. Edukacja w zakresie ekonomii społecznej w KPRES.....	5
2.2 Miejsce edukacji w zakresie przedsiębiorczości i przedsiębiorczości społecznej w podstawie programowej.....	8
3. Przykłady rozwiązań z zakresu edukacji dot. przedsiębiorczości społecznej z Polski.....	10
3.1 Nie taki diabeł straszny, czyli rzecz o ekonomii społecznej. Pakiet zajęć (Fundacja JUMP, Monika Grabowska, Monika Siurdyban i Wioletta Wolańska)	10
3.2 Ekonomia społeczna w ćwiczeniach i zabawach. Cykl warsztatów i ćwiczeń (Fundacja JUMP, Justyna Kańczukowska, Anna Korgól, Martyna Rybarczyk)	12
3.3 Współpraca zamiast rywalizacji. Program edukacji z obszaru ekonomii społecznej (Stowarzyszenie na rzecz Spółdzielni Socjalnych)	14
3.4 Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości uwzględniający podstawowe zagadnienia ekonomii społecznej w liceum ogólnokształcącym i technikum wraz z programem szkolenia dla nauczycieli (Fundacja OIC Poland)	15
3.5 „Szkolny Klub Przedsiębiorczości Społecznej”, czyli jak uczy my się przedsiębiorczości społecznej w szkole – Centrum Edukacji Obywatelskiej	19
3.6 Zajęcia wypracowane w ramach projektu „Social Business For Inclusion” (Erasmus +) (Fundacja Dobry Rozwój, Ewa Solarz, Anna Skowera)	21
3.7 „Młody Obywatel” – program i pakiet edukacyjny na rzecz społeczności lokalnej (Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Centrum Edukacji Obywatelskiej)	22
3.8 Dodatkowe narzędzia nauczania dotyczące ekonomii społecznej.....	25
4. Załączniki.....	27
4.1 Podstawa programowa – przedmiot „Podstawy przedsiębiorczości” dla III etapu edukacyjnego – 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum.....	27

4.2	Pakiet zajęć „Nie taki diabeł straszny, czyli rzecz o ekonomii społecznej”	43
4.3	Cykl „Ekonomia społeczna w ćwiczeniach i zabawach”	46
4.4	Program „Współpraca zamiast rywalizacji”	51
4.5	Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości uwzględniający podstawowe zagadnienia ekonomii społecznej w liceum ogólnokształcącym i technikum wraz z programem szkolenia dla nauczycieli (Fundacja OIC Poland)	53
4.6	„Szkolny klub przedsiębiorczości społecznej”	53
4.7	Zajęcia wypracowane w ramach projektu „Social Business For Inclusion”	54
4.8	Narzędzia w ramach projektu „Młody Obywatel”	54
4.9	Dodatkowe narzędzia nauczania dotyczące ekonomii społecznej.....	61
5.	Przykłady rozwiązań z zakresu edukacji dot. przedsiębiorczości społecznej z zagranicy .	62
5.1	„Social Enterprise In Education Programme” (Social Enterprise Academy, Szkocja)	62
5.2	„Teaching Toolkit For Entrepreneurship Education” wypracowany przez konsorcjum niemiecko-austriacko-węgierskie (Embedding Entrepreneurship Education).....	65
5.3	Social Innovation Relay – program mentorski sieci Junior Achievement Europe (cała Europa)	67

Słownik skrótów

ES	ekonomia społeczna
JST	jednostka samorządu terytorialnego
KPRES	Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
NGO, NGOs	organizacja pozarządowa (ang. <i>non-governmental organization</i>)
PES	podmiot ekonomii społecznej
PS	przedsiębiorstwo społeczne
WOES	Wielkopolski Ośrodek Ekonomii Społecznej
WOS	Wiedza o społeczeństwie
WTZ	warsztaty terapii zajęciowej

1. Wprowadzenie

Niniejszy raport został stworzony na potrzeby projektu pt. „Ekonomia społeczna dla szkół”, realizowanego w ramach Działania 2.9 Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój. W ramach projektu, Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość wspólnie z partnerami Fundacją Pasja i Fundacją Bonin ma za zadanie opracować pakiet edukacyjny w zakresie ekonomii społecznej dla nauczycieli i wdrożyć go pilotażowy w szkołach ogólnokształcących i zawodowych, z wyłączeniem szkół podstawowych.

Aby przygotować skuteczny pakiet rozwiązań edukacyjnych z zakresu ekonomii społecznej, konieczne jest przeanalizowanie istniejących rozwiązań. Niniejszy raport przedstawia wybrane rozwiązania z zakresu edukacji budującej wrażliwość społeczną, z obszaru przedsiębiorczości oraz w zakresie samej ekonomii społecznej.

Raport przygotowany został na bazie dokonanej analizy *desk research* i *web research* rozwiązań polskich i zagranicznych z zakresu edukacji dotyczącej ekonomii społecznej. Ostatecznie przeanalizowano ok. 50 materiałów krajowych (programów nauczania, scenariuszy lekcji, artykułów, publikacji itp.), z których wybrano do prezentacji najciekawsze: siedem kompleksowych rozwiązań oraz dodatkowe narzędzia edukacyjne.

Przeanalizowano ok. 20 materiałów dotyczących edukacji w zakresie ekonomii społecznej z zagranicy (programów nauczania, scenariuszy lekcji, artykułów, publikacji itp.), z których wybrano do prezentacji cztery najbardziej inspirujące rozwiązania: zestaw narzędzi do nauczania przedsiębiorczości (z uwzględnieniem przedsiębiorczości społecznej) „Teaching Toolkit For Entrepreneurship Education” wypracowany przez konsorcjum niemiecko-austriacko-węgierskie (Embedding Entrepreneurship Education); europejską sieć edukacyjną „Junior Achievement Europe” oraz program szkocki „Social Enterprise In Education Programme” (Social Enterprise Academy).

W raporcie przedstawiono ogólne tło (sytuację w obszarze edukacji dzieci i młodzieży w zakresie ekonomii społecznej, miejsce ekonomii społecznej w obecnej podstawie programowej, a także w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 r. Ekonomia Społeczna i Solidarna). Raport przedstawia również wybrane przykłady rozwiązań. Zawarty jest w nim krótki opis danego rozwiązania, jego analiza oraz ocena z punktu widzenia przydatności do działań edukacyjnych w ramach projektu. Wskazano dobre i złe strony tych rozwiązań, sposoby ich ewaluacji oraz rekomendacje włączenia już wypracowanych rozwiązań, bądź rozwiązań wzorowanych na nich, do tworzonego pakietu.

2. Edukacja dzieci i młodzieży w zakresie ekonomii społecznej – stan obecny

2.1 Informacje ogólne. Edukacja w zakresie ekonomii społecznej w KPRES

Edukacja dzieci i młodzieży z zakresu przedsiębiorczości społecznej jest jednym z filarów rozwoju sektora. Jak wskazuje „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej”, „Kształtowanie pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej i solidarnej wiąże się przede wszystkim z pracą z młodzieżą, która przez aktywne, nie tylko teoretyczne, poznawanie wartości i instrumentów ekonomii społecznej i solidarnej (m.in. w ramach spółdzielni uczniowskich) rozwija swoje kompetencje społeczne i

przedsiębiorcze. Polem do najskuteczniejszych działań wśród młodych ludzi jest edukacja, zarówno ta formalna, w ramach systemu oświaty, jak i nieformalna oraz pozaformalna, będąca z kolei domeną podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej. Dopiero uzupełniające się działania w obu sferach edukacji pozwalają zbudować pozytywny wizerunek ekonomii społecznej i solidarnej, jak również wykształcić i wprowadzić na rynek pracy osoby przygotowane kompetencyjnie, ale i żywo zainteresowane udziałem w tworzeniu tego sektora”. Do tej pory jednak, jak wskazują badania zrealizowane przez MRPiPS, CPT/CRSG i diagnoza do KPRES, brakuje wystarczających działań edukacyjnych w zakresie ekonomii społecznej. W efekcie ekonomia społeczna nie jest nadal tak rozpoznawalna i nie cieszy się taką popularnością, jak powinna, a co za tym idzie, struktura podmiotów ekonomii społecznej w Polsce nie jest wystarczająco rozwinięta. W diagnozie do KPRES mówi się o powiązaniu między edukacją a rozwojem ES – jej rozwój uwarunkowany jest w dużym stopniu świadomością możliwości wykorzystania ekonomii społecznej w politykach publicznych i życiu codziennym wspólnot samorządowych, a świadomość ta powinna być budowana już od lat szkolnych. Jak wskazuje Rozdział VI KPRES – „Wyzwania dla Ekonomii Społecznej i Solidarnej do 2030 roku” – „po 2023 r. konieczne będzie kontynuowanie działań uwypuklających idee i praktykę funkcjonowania ekonomii społecznej i solidarnej”, a więc także działań edukacyjnych.

Edukacji w zakresie ekonomii społecznej poświęcony jest w dużej mierze Obszar IV KPRES – „Solidarne społeczeństwo”, Priorytet 1 – „Kształtowanie pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej i solidarnej wśród młodzieży”. Obejmuje on następujące działania (wymieniono te, które odnoszą się do szkół ponadpodstawowych):

Działanie IV.1.1. Rozwijanie kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży w ramach i na rzecz ekonomii społecznej i solidarnej, w tym między innymi:

- Tworzenie i realizacja programów rozwoju kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży;
- Promocja spółdzielczości młodzieżowej (spółdzielni uczniowskich i innych);
- Wsparcie wolontariatu;
- Minigranty na rozwój kompetencji społecznych i przedsiębiorczych;

Działanie IV.1.2. Rozwijanie kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży w ramach edukacji formalnej, w tym między innymi:

- Wspieranie realizacji celów i treści nauczania z zakresu edukacji ekonomicznej;
- Wspieranie współpracy szkół zawodowych z sektorem ES;
- Wspieranie tworzenia w szkołach ponadpodstawowych klas o specjalnościach związanych z sektorem ES.

Działanie IV.1.3. Przygotowanie kadr do pracy z młodzieżą w zakresie rozwoju kompetencji społecznych i przedsiębiorczych, w tym między innymi:

- Wyposażenie nauczycieli w pakiet edukacyjny, zawierający narzędzia i materiały umożliwiające przekazywanie wiedzy na temat ES;
- Opracowanie i upowszechnienie programów doskonalenia nauczycieli w zakresie ES;
- Opracowanie pakietu edukacyjnego dotyczącego kształcenia liderów młodzieżowych w zakresie podnoszenia kompetencji społecznych i przedsiębiorczych u młodzieży.

Działania te są trudne do zrealizowania w świetle dzisiejszego stanu edukacji. Wprawdzie ekonomia społeczna ujęta jest w podstawie programowej przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości” (o czym więcej w rozdziale 2 niniejszego raportu), a pewne elementy dotyczące spółdzielczości obecne są także w zakresie rozszerzonym przedmiotu „Wiedza o społeczeństwie”, jednak jest to bardzo niewielka ilość treści w porównaniu do całych podstaw programowych. Jednocześnie, jak zdiagnozowali przedstawiciele CPT w toku szeregu rozmów z nauczycielami, przedstawicielami OPS oraz metodykami i przedstawicielami nauki, brakuje materiałów dostosowanych do percepcji nauczycieli i wykładowców (szczególnie osób z wykształceniem nieekonomicznym), a także do percepcji uczniów. Dotychczas wypracowane materiały uznawane były za hermetyczne, niedostosowane do wymogów dydaktycznych i trudne do przyswojenia zwłaszcza w świetle ogromnego obciążenia nauczycieli działaniami dydaktycznymi, sprawozdawczymi i sprawami uczniów. Badane osoby wskazywały, że potrzebują czytelnych, prostych, napisanych jasnym językiem, a do tego atrakcyjnych materiałów do prowadzenia zajęć z zakresu ES.

2.2 Miejsce edukacji w zakresie przedsiębiorczości i przedsiębiorczości społecznej w podstawie programowej

2.2.1 Opis podstawy programowej

W podstawach programowych oświaty nie ma jednego przedmiotu, poświęconego ekonomii lub przedsiębiorczości społecznej. Elementy związane z przedsiębiorczością społeczną znajdują się w przedmiocie „Podstawy przedsiębiorczości”. Przedmiot ten wprowadzony został do szkół ponadgimnazjalnych po reformie edukacji dokonanej przez rząd premiera Jerzego Buzka. Pierwszy raz realizowany był w roku szkolnym 2002/2003. Omawiana poniżej podstawa programowa przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości”, przygotowana przez MEN, jest częścią podstawy programowej kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum. Przedmiot realizowany jest tylko w zakresie podstawowym.

Podstawa programowa ma na celu ukształtowanie umiejętności i postaw potrzebnych do funkcjonowania we współczesnej gospodarce. Cele kształcenia podzielone są na trzy podstawowe części: cele związane z wiedzą obejmują poznanie podstawowych pojęć i zjawisk z zakresu przedsiębiorczości, zasad funkcjonowania podstawowych instancji ekonomii – rynku, podatków, ubezpieczeń, rynku pracy, zasad funkcjonowania przedsiębiorstwa, w tym zarządzania, marketingu i społecznej odpowiedzialności biznesu. Druga grupa celów dotyczy umiejętności i stosowania wiedzy w praktyce (a więc także zarządzania budżetem domowym, poruszania się po rynku pracy i prowadzenia działalności gospodarczej). Trzecia grupa celów obejmuje kształtowanie postaw (postawa przedsiębiorcza, korzystanie z szans, inicjatywa, pokonywanie barier, patriotyzm gospodarczy, odpowiedzialność, zainteresowanie prowadzeniem działalności gospodarczej).

Wymagania szczegółowe dotyczące treści nauczania dzielą się na cztery podstawowe działy. Pierwszy dotyczy gospodarki rynkowej, jej funkcjonowania, podmiotów, cyklu koniunkturalnego, roli państwa i praw konsumenckich. Drugi dział obejmuje rynek finansowy, w tym obieg pieniądza w gospodarce, instytucje rynku finansowego, bankowość, giełdę, podatki, ubezpieczenia. Trzeci obejmuje rynek pracy, podaż i popyt, mierniki zatrudnienia i bezrobocia, a także częściowo pozwala uczniowi na przygotowanie się do funkcjonowania na

rynku pracy (przygotowanie dokumentów aplikacyjnych, przygotowanie do rozmowy kwalifikacyjnej). Wreszcie czwarty dział treści/wymagań dotyczy przedsiębiorstw, ich klasyfikacji, form organizacyjno-prawnych, biznesplanu, negocjacji, marketingu i zarządzania.

2.2.2 Podstawa programowa „Podstaw przedsiębiorczości” a edukacja z zakresu ekonomii społecznej

Analiza podstawy z punktu widzenia edukacji z zakresu ekonomii społecznej wskazuje przede wszystkim, że podstawa ta jest silnie przeładowana treścią, wielowątkowa i skupiona przede wszystkim na kwestiach teoretycznych (przedmiot, choć w preambule uznany jest za łączący nauki społeczne i ekonomiczne, mógłby nosić nazwę „Podstawy ekonomii”). Na nauczanie w zakresie ekonomii społecznej sensu stricto podstawa programowa przeznaczona bardzo niewiele miejsca. Wiele mówi się o społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, o przyjmowaniu postaw etycznych i postaw społecznej solidarności, jednak przedsiębiorczość/ekonomia społeczna jako taka jest wymieniona tylko w jednym miejscu, w szczegółowych wymaganiach w dziale IV – „Przedsiębiorstwo” („Uczeń (...) charakteryzuje podstawowe formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw (indywidualna działalność gospodarcza, spółka cywilna, spółki prawa handlowego) i przedsiębiorczości społecznej (w tym spółdzielnia pracy, spółdzielnia socjalna, stowarzyszenie, fundacja) oraz uwzględniając odpowiedzialność prawną i majątkową właścicieli, dobiera formę do projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia”). Ponadto dla przyszłych twórców podmiotów ekonomii społecznej przydatne mogą być treści nauczania związane z:

- Dostrzeżeniem znaczenia przedsiębiorczości w skali lokalnej, regionalnej i krajowej (treści nauczania, część I – Rynki);
- Przygotowywaniem biznesplanu i innymi działaniami przygotowawczymi w zakresie rozpoczynania i prowadzenia działalności gospodarczej, w tym znalezienia możliwości finansowania, prowadzenia marketingu, zarządzania zespołem (treści nauczania, część IV – Przedsiębiorstwo).

Jak wskazują autorzy podstawy programowej, na jej realizację potrzeba 52 godzin, czyli około 86% godzin, jakie ma do dyspozycji nauczyciel. Oznacza to, że około 8 godzin nauczyciel może przeznaczyć na rozszerzenie określonych treści według własnego uznania. A zatem **istnieje**

możliwość zastosowania tworzono w ramach niniejszego projektu pakietu w tych dodatkowych godzinach – mógłby on być np. rozszerzeniem działu „Przedsiębiorczość”.

Podstawa programowa

2.2.3 Treści powiązane z ekonomią społeczną w podstawach programowych innych przedmiotów

W pozostałych przedmiotach w podstawie programowej dla liceum i technikum występuje bardzo niewiele treści, które można powiązać z ekonomią społeczną czy solidarną. Stosunkowo najwięcej takich treści znajduje się w podstawie programowej dla przedmiotu „Wiedza o społeczeństwie”, gdzie na poziomie podstawowym m.in. uczeń „przedstawia rodzaje i przykłady organizacji pozarządowych; charakteryzuje działalność wybranych organizacji tego typu w Rzeczypospolitej Polskiej; wymienia zakres niezbędnych uregulowań w statucie stowarzyszenia”, jednak brak pogłębienia tego tematu. W zakresie rozszerzonym uczeń „charakteryzuje specyfikę spółdzielczości i rodzaje spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej”. Jednak w jednym i drugim zakresie brak np. zajęć praktycznych przygotowujących do aktywności społecznej w formach zbliżonych do NGO czy PES, np. zajęć będących symulacją zakładania NGO lub PES i jego prowadzenia w praktyce.

3. Przykłady rozwiązań z zakresu edukacji dot. przedsiębiorczości społecznej z Polski

3.1 Nie taki diabeł straszny, czyli rzecz o ekonomii społecznej. Pakiet zajęć (Fundacja JUMP, Monika Grabowska, Monika Siurdyban i Wioletta Wolańska)¹

3.1.1 Opis rozwiązania

¹ Źródło: <https://panato.org/wp-content/uploads/2018/06/ksia%CC%A8zka3.pdf>, dostęp: 12.09.2019 r.

Fundacja JUMP działa od 2013 roku na rzecz promocji i rozwoju ekonomii społecznej we Wrocławiu. Jednym z najważniejszych obszarów jej działalności jest edukacja w obszarze ekonomii społecznej. W ramach projektu „Młody Przedsiębiorca Społeczny”, realizowanego w roku 2014 przez Fundację we współpracy z wrocławskimi nauczycielkami i dydaktykami dzięki wsparciu Funduszu Inicjatyw Społecznych, stworzony został pakiet edukacyjny „Młody Przedsiębiorca Społeczny”. Projekt obejmuje sześć pakietów zajęć z zakresu ekonomii społecznej. **Wszystkie pakiety zostały wdrożone i z powodzeniem przetestowane w szkołach województwa dolnośląskiego.**

Jeden z nich dotyczy uczniów szkół ponadpodstawowych (wówczas: ponadgimnazjalnych), a dwa studentów i szkół policealnych, jednak zdaniem autora niniejszego opracowania także jeden z dwóch ostatnich przynajmniej w części mogą zostać wykorzystane w nauczaniu. Przedstawiamy je więc w ramach niniejszej publikacji.

Pierwszy przedstawiony pakiet nosi tytuł „**Nie taki diabeł straszny, czyli rzecz o ekonomii społecznej**”. Jego autorkami są Monika Grabowska, Monika Siurdyban i Wioletta Wolańska. Pakiet zakłada cztery spotkania z uczniami – dwa bloki wykładowo-warsztatowe po 90 minut, następnie wizytę studyjną w przedsiębiorstwie społecznym (90 minut) i ostatni, 120-minutowy blok warsztatowy.

Ideą warsztatów jest przybliżenie uczestnikom praktycznego funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej. Pierwszy blok dotyczy **ekonomii społecznej jako takiej** i służy przedstawieniu jej koncepcji (połowę bloków obejmuje praca uczniów w dwóch grupach, a drugą połowę - miniwykład i prezentacja). Drugi blok dotyczy **spółdzielczości socjalnej** i obejmuje miniwykład i filmy o podmiotach ekonomii społecznej. W trzecim bloku uczniowie wybierają się z nauczycielem na **wizytę** do działającego przedsiębiorstwa społecznego, gdzie spotykają się i rozmawiają ze spółdzielcami, zaś czwarty blok opiera się na pracy w pięciu grupach, których celem jest przygotowanie **planu działania** przedsięwzięcia z zakresu ekonomii społecznej (np. spółdzielni).

Szczegółowy opis pakietu „Nie taki diabeł straszny...” znajduje się w załączniku 4.2.

3.1.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Rekomendacje dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

Przedstawiony pakiet zajęć jest dobrą propozycją dla uczniów początkujących, nieznających tematyki ekonomii społecznej. Najbardziej wartościową częścią pakietu jest naszym zdaniem blok 3 i 4 – wizyta studyjna w przedsiębiorstwie społecznym i rozbudowana praca nad tworzeniem własnej koncepcji takiego przedsiębiorstwa (z możliwością wdrożenia tej koncepcji, np. w ramach spółdzielni uczniowskiej). Stosunkowo dużo czasu w ramach bloku 1 i 2 zajmują zajęcia teoretyczne i miniwykłady – w miarę czasu możliwe i pożądane jest ich uzupełnienie o ćwiczenia (np. przedstawione w kolejnym podrozdziale lub inne).

Pakiet nie zawiera elementu ewaluacyjnego, dlatego warto uzupełnić go o podsumowującą dyskusję z uczniami lub ankietę ewaluacyjną badającą m.in. zadowolenie z udziału w zajęciach, ocenę wzrostu wiedzy, najbardziej i najmniej interesujących elementów oraz prawdopodobieństwo zaangażowania się w przyszłości w podobną aktywność społeczną. Alternatywną metodą jest zastosowanie ćwiczenia ewaluacyjnego „walizka/kosz/biała plama” ujętego w programie „Ekonomia społeczna w ćwiczeniach i zabawach” (opisanym w kolejnym rozdziale i w załączniku 4.3).

3.2 Ekonomia społeczna w ćwiczeniach i zabawach. Cykl warsztatów i ćwiczeń (Fundacja JUMP, Justyna Kańczukowska, Anna Korgól, Martyna Rybarczyk)²

3.2.1 Opis rozwiązania

Podobnie jak poprzednie rozwiązanie, także to powstało w ramach projektu „Młody przedsiębiorca społeczny”. W tym przypadku jest to cykl warsztatów i ćwiczeń przewidziany na 400 minut zajęć (około 9-10 godzin lekcyjnych). W publikacji przedstawione jest jako ćwiczenie przeznaczone dla uczniów szkół policealnych i studentów, jednak zdaniem autora

² Źródło: <https://panato.org/wp-content/uploads/2018/06/ksia%CC%A8zka3.pdf>, dostęp: 12.09.2019 r.

niniejszego może być wykorzystane także w pracy z uczniami liceum/technikum/szkoły branżowej.

Celem jest zarówno zapoznanie się z ideą ekonomii społecznej, jak i rozwijanie kompetencji i postaw służących działaniu w formie ES. Cykl obejmuje trzynaście ćwiczeń i warsztatów trwających od 10 do 90 minut. Pierwsza część ćwiczeń służy poznaniu się (niezasadne jest ich wykonywanie w klasie, w której uczniowie znają się od dawna). Kolejne trzy ćwiczenia mają na celu przyswojenie podstawowych pojęć związanych z ekonomią społeczną i cechami przedsiębiorcy społecznego. Następne dwa ćwiczenia służą nauce współpracy w zespole („latająca maszyna dla jajka”, test Belbina dot. ról zespołowych). Kolejne trzy ćwiczenia dotyczą budowania spółdzielni socjalnych, i cykl kończy się nietypowym ćwiczeniem ewaluacyjnym i quizem podsumowującym zajęcia.

Szczegółowy opis pakietu znajduje się w załączniku 4.3.

3.2.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Rekomendacje dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

Zestaw „Ekonomia społeczna w ćwiczeniach i zabawach” zawiera wiele bardzo interesujących ćwiczeń, które można realizować w jednym cyklu lub pojedynczo (wg wyboru) włączać te ćwiczenia w realizację własnego pakietu edukacyjnego. Ważnym elementem jest też łączenie praktycznych ćwiczeń z pracy zespołowej („latająca maszyna dla jajka”) z działaniami związanymi z budowaniem własnej spółdzielni socjalnej, choć ćwiczenie dotyczące jej budowania, przedstawione w pakiecie, wydaje się zbyt krótkie i niewystarczające. Interesująca jest natomiast przyjęta w pakiecie forma ewaluacji i może ona być z powodzeniem wykorzystywana także w innych kursach i konfiguracjach. Rozwiązaniem godnym rekomendowania jest połączenie elementów pakietu „Nie taki diabeł straszny” z niektórymi ćwiczeniami z niniejszego pakietu.

3.3 Współpraca zamiast rywalizacji. Program edukacji z obszaru ekonomii społecznej (Stowarzyszenie na rzecz Spółdzielni Socjalnych)³

3.3.1 Opis rozwiązania

Stowarzyszenie Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych z Konina, prowadzące Wielkopolski Ośrodek Ekonomii Społecznej, na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Poznaniu przeprowadziło badanie *desk research* dotyczące edukacji w zakresie ekonomii społecznej, raport z którego wydany został pod tytułem „Ala zna spółdzielnię? Edukacja formalna i nieformalna w obszarze ekonomii społecznej na poziomie szkół podstawowych”. W raporcie przedstawiona została także propozycja programu nauczania, który co prawda dotyczy VII i VIII klasy szkoły podstawowej, jednakże z powodzeniem jego elementy mogą zostać wykorzystane w szkołach ponadpodstawowych. Wstępna wersja programu (opisywana tu) testowana była z powodzeniem w szkołach w Koninie i Kłodawie.

Program obejmuje sześć bloków zajęć– poczynając od problemów społecznych i zarysowania systemu polityki społecznej, przez zagadnienia związane z działalnością III sektora (dwa pierwsze bloki wpisują się w podstawę programową przedmiotu Wiedza o społeczeństwie), przez zagadnienie spółdzielni (włącznie z ujęciem historycznym), spółdzielczości uczniowskiej, przedsiębiorczości społecznej w Polsce i na świecie (tu także spotkania z praktykami lub wizyty studyjne) aż do tematyki lokalnej (blok „Mieszkam tutaj”, związany z koncepcją „małej ojczyzny”).

Szczegółowy opis pakietu znajduje się w załączniku 4.4.

3.3.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Rekomendacje dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

Wstępna wersja programu obejmuje zagadnienia istotne z punktu widzenia nauczania dotyczącego ekonomii społecznej. Na pochwałę zasługuje logiczny układ bloków – od ogółu

³ Źródło: <http://www.spoldzielnie.org/new,819>, dostęp: 13.09.2019 r.

do szczegółu i od diagnozy (problemy społeczne) do rozwiązania (spółdzielczość, przedsiębiorczość społeczna). Słabszą stroną wstępnej wersji programu jest zbyt silne zaakcentowanie społecznego elementu ES przy jednocześnie mniejszym nacisku na element przedsiębiorczości i rynku, który jest szczególnie ważny w świetle diagnozowanych w wielu badaniach problemów z samodzielnym utrzymaniem się podmiotów ES na rynku. Program stanowi więc ciekawą ramę teoretyczną i logiczną dla nauczania o ES, jednak wymaga uzupełnienia o nauczanie (zwłaszcza praktyczne) z zakresu przedsiębiorczości i zarządzania i element ewaluacyjny (może zostać wykorzystany np. pomysł na ewaluację z pakietu „Ekonomia społeczna w ćwiczeniach i zabawach”).

3.4 Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości uwzględniający podstawowe zagadnienia ekonomii społecznej w liceum ogólnokształcącym i technikum wraz z programem szkolenia dla nauczycieli (Fundacja OIC Poland)⁴

3.4.1 Opis rozwiązania

Program został stworzony przez Fundację OIC Poland w ramach projektu „Im wcześniej, tym skuteczniej. Innowacyjna metoda programowego wdrożenia uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych w zagadnienia ekonomii społecznej” (projekt innowacyjny w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki). Produkt finalny projektu, obejmował programy dla liceum ogólnokształcącego i technikum, program dla zasadniczej szkoły zawodowej, poradniki metodyczne dla nauczycieli przedsiębiorczości, zeszyty ćwiczeń dla uczniów, a także program szkolenia dla nauczycieli oraz wytyczne do stosowania programu w praktyce.

Program oparty jest na obowiązującej w 2012 r. podstawie programowej z przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości”. Elementem innowacyjnym jest włączenie do podstawy zagadnień związanych z ekonomią społeczną. Są to treści nauczania przedstawione w poniższej tabeli.

⁴ Źródło: http://imwczesniej.oic.lublin.pl/?page_id=26, dostęp: 15.09.2019

Tabela 1. Dodatkowe treści nauczania z zakresu ekonomii społecznej w programie Fundacji OIC Poland

Obszar	Temat lekcji	Treści nauczania/ wymagania szczegółowe z zakresu ekonomii społecznej
Komunikacja i podejmowanie decyzji	Umiejętności interpersonalne	Uczeń potrafi współpracować w zespole
	Rola komunikacji interpersonalnej w kontaktach międzyludzkich	Uczeń zna specyfikę trudności komunikowania się w różnych grupach społecznych
	Bariery komunikacji interpersonalnej	Uczeń rozpoznaje bariery występujące z przyczyn wykluczenia społecznego
	Prawa asertywności, mówienie „nie”	Uczeń określa znaczenie asertywności w kształtowaniu postaw społecznych i przedsiębiorczych
	Konflikty w zespole	Uczeń identyfikuje konflikty w różnych grupach społecznych
	Co motywuje nas do działania	Uczeń wyjaśnia motywy aktywności społeczno – zawodowej człowieka
	Procesy w grupie, role grupowe i społeczne	Uczeń zna funkcjonowanie różnych rodzajów grup społecznych
Gospodarka i przedsiębiorstwo	Otoczenie przedsiębiorstwa	Uczeń: identyfikuje istotę przedsiębiorstwa społecznego oraz przedsiębiorczości społecznej; wymienia instytucje dodatkowego otoczenia przedsiębiorstw społecznych i identyfikuje klientów przedsiębiorstw społecznych
	Formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw.	Uczeń: rozdzieli podstawowe formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw społecznych; posługuje się przepisami prawa w zakresie form organizacyjno – prawnych przedsiębiorstw społecznych
Działalność przedsiębiorstw		Uczeń: identyfikuje istotę ekonomii społecznej; charakteryzuje kryteria inicjatyw wpisujących się w zakres ekonomii społecznej; wymienia rodzaje podmiotów ekonomii społecznej i wyjaśnia przedmiot ich działalności
	Zakładanie przedsiębiorstwa – procedury i wymagania	Uczeń: identyfikuje zasoby i problemy lokalne oraz istotę partnerstwa lokalnego na rzecz ożywienia gospodarczego, rozwoju przedsiębiorczości społecznej i tworzenia miejsc pracy; identyfikuje procedury i wymagania związane z zakładaniem przedsiębiorstwa społecznego. posługuje się urzędowymi dokumentami związanymi z zakładaniem przedsiębiorstwa społecznego

Obszar	Temat lekcji	Treści nauczania/ wymagania szczegółowe z zakresu ekonomii społecznej
	Realizacja projektu związanego z zakładaniem przedsiębiorstwa	Uczeń: identyfikuje procedury i wymagania związane z zakładaniem przedsiębiorstwa społecznego, sporządza projekt własnego przedsiębiorstwa społecznego opartego na biznesplanie wymienia etapy realizacji projektu oraz planuje działanie zmierzające do jego realizacji.
	Czynniki wytwórcze i ich znaczenie dla gospodarki	Uczeń wymienia czynniki wytwórcze na przykładzie przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej
	Instytucje rynkowe i ich rola w gospodarce	Uczeń: rozpoznaje rolę parabanków w kontekście ekonomii społecznej; wskazuje miejsce parabanków w sektorze instytucji rynkowych
Planowanie i kariera zawodowa	Charakterystyka osób odnoszących sukcesy zawodowe	Uczeń analizuje wpływ środowiska społecznego na aktywność zawodową
	Gdzie mogę znaleźć pracę? Lub Aktywne poszukiwanie pracy	Uczeń analizuje funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej
	Ja i pracodawca. Czym mogę zaimponować pracodawcy?	Uczeń poznaje zasady funkcjonowania wolontariatu dającego szansę zdobycia doświadczenia zawodowego
	Sposoby i podstawy prawne zatrudniania pracowników	Uczeń poznaje zasady zatrudniania pracownika zgodnie z prawem spółdzielczym
	Istota i znaczenie planowania. Planowanie własnych działań	Uczeń inicjuje działania na rzecz spółdzielczości lokalnej
	Bezrobocie	Uczeń poznaje możliwości podmiotów ekonomii społecznej w ograniczaniu bezrobocia
Zasady etyczne	Etyka w biznesie	Uczeń poznaje rolę przedsiębiorczości społecznej w łączeniu celów społecznych i ekonomicznych

Źródło: Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości uwzględniający podstawowe zagadnienia ekonomii społecznej w liceum ogólnokształcącym i technikum, Fundacja OIC Poland, Lublin 2014

Istotnym elementem produktu finalnego wypracowanego w ramach projektu jest program szkolenia dla nauczycieli z zakresu dodatkowych zagadnień związanych z ekonomią społeczną pt. „Ekonomia społeczna w przedsiębiorczości”. Jest to dwudniowe szkolenie realizowane dla 10-15 osób. Celem szkolenia jest:

- Zapoznanie nauczycieli z możliwościami wprowadzania zagadnień ekonomii społecznej w ramach przedmiotu Podstawy Przedsiębiorczości;
- Prezentacja innowacyjnego programu nauczania wraz ze środkami dydaktycznymi;
- Przygotowanie nauczycieli do stosowania metod i form pracy przygotowujących uczniów do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym;
- Przygotowanie nauczycieli do aktywizacji zawodowej uczniów w zakresie ekonomii społecznej.

Szkolenie składa się z dwóch dni, a w każdym z dni realizowany jest jeden moduł. Moduł pierwszy – „Rola i znaczenie ekonomii społecznej w przygotowaniu ucznia do funkcjonowania w realiach gospodarki opartej na wiedzy” – obejmuje szereg zagadnień związanych z ekonomią społeczną, jej rolą, podmiotami ekonomii społecznej, diagnozą i partnerstwem lokalnym jako podstawami ES. Drugiego dnia realizowany jest moduł „Warsztat pracy nauczyciela – wybrane zagadnienia programu nauczania przedmiotu <<Podstawy przedsiębiorczości>>” (w tym realizacja lekcji pokazowej na temat „Otoczenie przedsiębiorstwa”. Szkolenie kończy się ewaluacją.

Produkt finalny programu ze względu na objętość znajduje się w osobnym pliku (załącznik 4.5).

3.4.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Rekomendacje dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

„Innowacyjny program...” jest bardzo rozbudowanym rozwiązaniem. Mocną stroną programu jest jego osadzenie w podstawie programowej przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości” i uzupełnienie niemal każdego aspektu podstawy o ujęcie związane z ekonomią społeczną. Z tego względu program i wymienione w tabeli w poprzednim podrozdziale zagadnienia mogą stanowić swoistą „mapę drogową” dla twórców pakietu edukacyjnego w programie „Ekonomia społeczna dla szkół”. Pamiętać jednak należy, że dodane do podstawy programowej elementy treści związane z ekonomią społeczną są bardzo szczegółowe, a co za tym idzie – czasochłonne. Niektóre z nich stanowią nadmierne obciążenie („Uczeń inicjuje działania na rzecz spółdzielczości lokalnej”) lub tracą na aktualności wraz ze zmieniającymi się

dokumentami (np. „uczeń posługuje się urzędowymi dokumentami związanymi z zakładaniem przedsiębiorstwa społecznego” czy „uczeń poznaje zasady zatrudniania pracownika zgodnie z prawem spółdzielczym”).

Program był testowany i ewaluowany w roku szkolnym 2012/2013 w 18 szkołach ponadgimnazjalnych (w klasach o liczebności od 16 do 37 uczniów na szkołę). Produkt finalny został oceniony bardzo pozytywnie przez uczniów, nauczycieli i samego ewaluatora – jako kompleksowy, innowacyjny i mający szanse na odniesienie sukcesu. Raport z ewaluacji zewnętrznej jest elementem produktu finalnego.

3.5 „Szkolny Klub Przedsiębiorczości Społecznej”, czyli jak uczymy się przedsiębiorczości społecznej w szkole – Centrum Edukacji Obywatelskiej⁵

3.5.1 Opis rozwiązania

„Szkolny Klub Przedsiębiorczości Społecznej” to scenariusz lekcji dotyczącej przedsiębiorczości społecznej, opracowanej przez Centrum Edukacji Obywatelskiej w ramach programu „Młodzi Przedsiębiorczy”. Projekt dotyczy edukacji ekonomicznej dla uczniów w wieku 14-17 lat.

„Szkolny Klub...” to z założenia opis lekcji, jednak czasochłonność poszczególnych punktów wskazuje, że na ich realizację potrzeba co najmniej trzech godzin lekcyjnych, można więc traktować je jako pakiet edukacyjny. Pakiet ten ma charakter multimedialny i przedstawiona jest w sposób wariantowy, dlatego omówione tam zajęcia mogą być (przy ich pogłębieniu) omawiane na kilku lekcjach z kolei. W wyniku lekcji uczniowie m.in. poznają pojęcie przedsiębiorczość społeczna w rozumieniu wąskim i szerokim, dowiedzą się, jakie działania mogą podejmować w szkole, a także będą uczyli się empatii i będą motywowani do działań społecznych różnego rodzaju.

Zajęcia składają się z pięciu punktów obowiązkowych i dwóch fakultatywnych.

⁵ Źródło: <https://przedsiębiorczy.ceo.org.pl/aktualnosci/lekcja-o-przedsiębiorczosci-społecznej>, dostęp: 22.09.2019 r.

Punkt 1 dotyczy omówienia pojęcia „przedsiębiorczość społeczna”. W wersji 1 lekcja zaczyna się od odtworzenia filmu (przykładowo podane są filmy „Przedsiębiorczość społeczna szansą dla bezrobotnych” Fundacji Merkury, „Ekonomia Społeczna w Polsce” (3sektortv), oraz „Co to jest ekonomia społeczna” (wypowiedź Jakuba Wygnańskiego)). W wersji 2 filmy zastąpione są przez wyszukiwanie pojęcia w google. Następnie w ramach burzy mózgów i prezentacji omawiane jest pojęcie przedsiębiorczości społecznej. W **punkcie 2** w oparciu o fragment raportu z badań CBOS omawiane są dane dotyczące angażowania się Polaków na rzecz lokalnej społeczności. **Punkt 3** polega na przygotowaniu koncepcji Szkolnego Klubu Przedsiębiorczości Społecznej (wraz z projekcją filmu „Młodzieżowe Laboratorium Wolontariatu” i przygotowaniem map mentalnych). **Punkt 4** jest przeniesieniem na grunt szkoły jednego z działań Klubu wraz z wyszukiwaniem możliwości dofinansowania (np. na stronie www.ngo.pl). Uczniowie dokonują analizy SWOT. Punkt 5 w mniejszym stopniu dotyczy ekonomii społecznej – jest to ćwiczenie mające na celu przygotowanie schematu szkoły/korytarza szkolnego, dzięki któremu szkoła będzie „miejscem dla każdego”. Z punktu widzenia ekonomii społecznej ważny jest natomiast **punkt 6**, w ramach którego uczniowie bardziej szczegółowo określają cele działalności Klubu, jego możliwe zasoby i potrzeby.

Opisowi lekcji towarzyszą materiały pomocnicze.

Program zajęć ze względu na objętość znajduje się w osobnym pliku (załącznik 4.6).

3.5.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Rekomendacje dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

Scenariusz „Szkolny Klub Przedsiębiorczości Społecznej” zasługuje na uwagę ze względu na ciekawy pomysł (stworzenie quasi-podmiotu ekonomii społecznej), a także wykorzystanie szeregu różnych metod (wyszukiwanie i selekcja informacji w internecie, burza mózgów, tworzenie map mentalnych, projekcja filmów, analiza danych z badań socjologicznych, praca metodą projektową (punkt 6)). Poruszane są też różnorodne kwestie z zakresu przedsiębiorczości społecznej. Słabszą stroną rozwiązania jest – jak wskazywano wcześniej – punkt 5, tylko częściowo wpasowujący się w koncepcję, oraz czasochłonność, co jednak – w przypadku realizacji działania przez kilka lekcji – może stać się zaletą. Przy wykorzystaniu

programu jako inspiracji należy rozważyć raz jeszcze, czy niektórych elementów nie należałoby zmodyfikować tak, by odpowiadały wiekowi uczniów.

3.6 Zajęcia wypracowane w ramach projektu „Social Business For Inclusion” (Erasmus +) (Fundacja Dobry Rozwój, Ewa Solarz, Anna Skowera)

3.6.1 Opis rozwiązania

Zestaw narzędzi „Jak promować ekonomię społeczną wśród młodzieży” jest jednym z rezultatów projektu „Social Business for Inclusion” realizowanego przez międzynarodowe partnerstwo w ramach programu Erasmus+. Zestaw wypracowany został przez polskiego partnera programu, Fundację Dobry Rozwój, a jego autorkami są Ewa Solarz i Anna Skowera. Na zestaw składa się sześć działań – pięć poniższych dotyczy ekonomii społecznej.

DZIAŁANIE 1: Przedsiębiorstwo społeczne i zwykłe przedsiębiorstwo – porównanie. Jest to scenariusz działania edukacyjnego, które może zostać włączone np. do lekcji w ramach przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości”. Obejmuje przyporządkowywanie różnych cech do społecznego i zwykłego przedsiębiorstwa (praca w grupach), dyskusję i podsumowanie.

DZIAŁANIE 2: Sonda uliczna. Realizacja sondy trwa od 2 do 5 godzin. Uczniowie w grupach 3-4 osobowych prowadzą na ulicy sondę (każda grupa z co najmniej 10 respondentami) na temat przedsiębiorczości społecznej, wiedzy o niej itp. Następnie uczniowie przygotowują wnioski z sondy i są one dyskutowane.

DZIAŁANIE 3: Odgrywanie ról. Uczniowie wchodzą w role: przedsiębiorcy społecznego, klienta, pracownika przedsiębiorstwa społecznego i odgrywają zadane sceny. Następnie wnioski z ćwiczenia są poddawane dyskusji.

DZIAŁANIE 4: Przygotowywanie filmów. Uczniowie nagrywają krótkie filmy o przedsiębiorczości społecznej (jeden film nagrywany jest przez grupę 4-5 osób). Filmy są prezentowane, w miarę możliwości publikowane w mediach społecznościowych i poddawane dyskusji.

DZIAŁANIE 5: Występ uliczny. Grupa uczniów dostaje zadanie wykonania piosenki dotyczącej ekonomii społecznej na ulicy i nagrania tego występu. Dyskusja dotyczy reakcji odbiorców, i tego, czy dowiedzieli się czegoś więcej o przedsiębiorczości społecznej.

Program zajęć ze względu na objętość znajduje się w osobnym pliku (załącznik 4.7).

3.6.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Rekomendacje dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

Zestaw narzędzi „Jak promować ekonomię społeczną wśród młodzieży” jest nowoczesnym i odważnym pakietem działań edukacyjnych. Część proponowanych rozwiązań (Działanie 1, Działanie 3) może być zrealizowanych podczas lekcji podstaw przedsiębiorczości, WOS lub godzin wychowawczych, jednak inne (Działanie 2,4,5), choć interesujące, wymagają szerzej zakrojonego projektu edukacyjnego i powinny być traktowane fakultatywnie. Na pochwałę zasługuje silny akcent na kreatywność i wykorzystanie mediów społecznościowych, jednak proponowane działania w większości powinny być traktowane jako dodatek do podstawowego pakietu.

3.7 „Młody Obywatel” – program i pakiet edukacyjny na rzecz społeczności lokalnej (Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Centrum Edukacji Obywatelskiej)⁶

3.7.1 Opis rozwiązania

Pakiet edukacyjny „Młody Obywatel” stworzony został przez Centrum Edukacji Obywatelskiej i Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich w ramach projektu „Partnerstwo na rzecz

⁶

Źródło:

http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/EKONOMIA%20SPOLECZNA/Publikacje/01_BPP_Mlody_Obywatel.pdf, dostęp: 22.09.2019

instytucjonalizacji ekonomii społecznej” (Program Obywatelski Kapitał Ludzki). Obejmuje on szereg działań składających się na edukację w zakresie wspierania przez uczniów społeczności lokalnej. Pakiet jest dwuetapowy i obejmuje:

- Etap I – POZNAJEMY SPOŁECZNOŚĆ LOKALNĄ:
 - Lekcje:
 - Czym jest społeczność lokalna?
 - Nasza społeczność;
 - Zasoby społeczności lokalnej;
 - Rozpoznawanie zasobów społeczności lokalnej w materiałach prasowych;
 - Przedsiębiorczość społeczna;
 - Praca z mapą;
 - Badanie zasobów społeczności lokalnej;
- Etap II – DZIAŁAMY NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI:
 - Projekt uczniowski – cztery ścieżki:
 - Tożsamość lokalna
 - Sieci informacji
 - Wolontariat
 - Przedsiębiorczość społeczna
 - Prezentacja lokalna.

W niniejszym opracowaniu skupimy się na lekcji i projekcie uczniowskim dotyczącym ekonomii społecznej, jednakże na uwagę zasługuje także cały kontekst.

Lekcja dotycząca przedsiębiorczości społecznej (przedstawiona w załączniku 4.8.1) obejmuje szereg działań edukacyjnych. Rozpoczyna się od krótkiego wprowadzenia i rozmowy nauczającej na temat działania przedsiębiorstw, w tym przedsiębiorstw społecznych. Przedstawiane są przykłady przedsiębiorstw społecznych (w podręczniku podano stowarzyszenie EKON i Park Jurajski w Bałtowie, jednak zasadne byłoby podanie przykładów dobrze funkcjonujących przedsiębiorstw społecznych z regionu, w którym prowadzone są zajęcia). Kolejnym elementem lekcji jest analiza tekstów dotyczących przedsiębiorczości społecznej (są one załączone w materiałach, ale możliwe jest stosowanie własnych, podobnych tekstów) i odpowiedź na pytania związane z tekstem. Następną częścią lekcji jest porównanie zwykłych firm prywatnych i przedsiębiorstw społecznych pod względem celu,

przeznaczenia dochodów i sposobów podejmowania decyzji, i wreszcie podsumowanie. Jako uzupełnienie w sposób szczegółowy opisana jest wizyta w działającym przedsiębiorstwie społecznym.

Drugim modułem ważnym z punktu widzenia tworzonego pakietu edukacyjnego jest projekt uczniowski w ramach ścieżki przedsiębiorczość społeczna, w ramach której grupa uczniów może stworzyć własną spółdzielnię uczniowską, która może świadczyć usługi innym uczniom i uczennicom albo np. mieszkańcom. Kolejne etapy tworzenia projektu obejmują:

- Ustalenie celów projektu
- Zebranie informacji dotyczących obszaru wymagającego działania
- Stworzenie planu działań
- Identyfikacja potencjalnych sojuszników
- Wykonanie zaplanowanych działań
- Publiczna prezentacja rezultatów projektu
- Podsumowanie projektu.

Szczegółowe informacje na temat poszczególnych etapów tworzenia spółdzielni socjalnej zawiera rozdział 4.8.2 niniejszego opracowania.

3.7.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Rekomendacje dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

Materiał „Młody Obywatel” posiada przede wszystkim cztery mocne strony: osadzenie zajęć dotyczących ekonomii społecznej w programie dotyczącym społeczności lokalnej (na co należy zwrócić uwagę przy tworzeniu pakietu edukacyjnego); szczegółowo opisane zadanie z zakresu analizy tekstu; szczegółowe wytyczne do realizacji wizyty studyjnej i wreszcie dokładny opis tworzenia spółdzielni uczniowskiej. Rozwiązanie nie wystarczy, aby przekazać uczniom pełną wiedzę i umiejętności z zakresu ekonomii społecznej, ale jego poszczególne części mogą być bardzo przydatne dla tworzonego pakietu edukacyjnego.

3.8 Dodatkowe narzędzia nauczania dotyczące ekonomii społecznej

Poza omówionymi powyżej zajęciami zdiagnozowano następujące inspirujące narzędzia edukacyjne z zakresu ekonomii społecznej:

- 3.8.1: Gra planszowa „Ekonomia Społeczna”⁷;
- 3.8.2: Konkurs wiedzy o ekonomii społecznej dla uczniów szkół średnich miasta Torunia oraz powiatu toruńskiego⁸;
- 3.8.3. Modelowe konspekty lekcji, które wygrały konkurs Województwa Śląskiego⁹

W ramach konkursu na „Najlepszy konspekt lekcji o ekonomii społecznej w województwie śląskim” opublikowano trzy zwycięskie konspekty:

- Poznaj przedsiębiorstwo społeczne – społeczno-ekonomiczna TIK-owa gra terenowa” autorstwa Beaty Rutkowskiej – zdobywczyni I miejsca,
- „Od wykluczenia do solidarności, czyli po co nam ekonomia społeczna?” autorstwa Zygmunta Piórkowskiego – zdobywcy II miejsca,
- „Społeczeństwo i rzeczywistość po 1863 roku w „Lalce” B. Prusa” autorstwa Alana Misiewiczza – zdobywcy III miejsca.

Jak wskazują organizatorzy konkursu, konspekty lekcji mogą zostać wykorzystane przez dowolne osoby w celach niezarobkowych, w szczególności przez nauczycieli szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, kuratoria oświaty, ośrodki szkolenia nauczycieli oraz

⁷ Źródła: <https://es.rops-katowice.pl/szukasz-alternatywy-na-ciekawe-zajecia-z-mlodzieza-zapoznaj-sie-z-gra-ekonomia-spoleczna/>; http://inteligames.eu/ekonomiaspoleczna/instrukcja_do_gry.pdf; dostęp: 22.09.2019 r.

⁸ Źródło: <https://www.rops.torun.pl/component/phocadownload/file/521-regulamin-konkursu>, dostęp: 22.09.2019 r.

⁹ Źródło: <https://es.rops-katowice.pl/konspekty-nagrodzone-w-konkursie-na-najlepszy-konspekt-lekcji-o-ekonomii-spolecznej-w-wojewodztwie-slaskim/>, dostęp: 22.09.2019 r.

mogą zostać włączone do programów edukacyjnych z zakresu ekonomii społecznej. Warunkiem wykorzystania konspektu jest podanie źródła jego pochodzenia, tj. wskazanie, że został on nagrodzony w konkursie na „Najlepszy konspekt lekcji o ekonomii społecznej w województwie śląskim” zorganizowanym w ramach projektu „Kształcenie i doradztwo dla kadr pomocy i integracji społecznej województwa śląskiego” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Prawo do materiałów posiada Województwo Śląskie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego.

4. Załączniki

4.1 Podstawa programowa – przedmiot „Podstawy przedsiębiorczości” dla III etapu edukacyjnego – 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum¹⁰

4.1.1 Preambuła

Zmieniająca się dynamicznie gospodarka i jej otoczenie rynkowe, społeczne, polityczne i kulturowe sprawiają, że podstawowa edukacja ekonomiczna, przygotowująca młodego człowieka do przedsiębiorczego, a zarazem akceptowalnego pod względem moralnym życia w ewoluującym świecie, powinna dokonywać się poprzez kształtowanie aktywnych uczestników gospodarki rynkowej. Uczniowie szkół ponadpodstawowych, wkraczając w dorosłość, znajdują się w warunkach presji konkurencyjnej oraz zróżnicowanych wymagań rynku pracy. Powinni więc posiadać podstawową wiedzę nie tylko z zakresu nauk ścisłych, przyrodniczych i humanistycznych, ale także społecznych, a zwłaszcza ekonomicznych. Wiedza ta daje podstawy do kształtowania umiejętności oraz postaw przedsiębiorczych potrzebnych do funkcjonowania we współczesnej, globalnie uwarunkowanej gospodarce.

Przedmiot podstawy przedsiębiorczości stanowi zatem syntezę wybranych celowo elementów wiedzy z zakresu ekonomii, zarządzania i finansów, wzbogaconej elementami geografii społeczno-ekonomicznej, politologii, socjologii, psychologii oraz prawa. W ramach lekcji podstaw przedsiębiorczości uczniowie zapoznają się z podstawowymi kategoriami, mechanizmami i procesami ekonomicznymi oraz ich uwarunkowaniami instytucjonalnymi, behawioralnymi, kulturowymi i rynkowymi. Postawy przedsiębiorcze i wspierające je umiejętności powinny zatem pośrednio z tej wiedzy wynikać. W procesie kształcenia uczniowie dowiadują się, jak – realizując indywidualne cele ekonomiczne – być przedsiębiorczym, a zarazem społecznie odpowiedzialnym w swoich dążeniach i działaniach.

Przy przyjęciu powyższych założeń edukacyjnych jednym z głównych celów dydaktycznych przedmiotu jest przygotowanie uczniów do planowania swojej przyszłości oraz do aktywności

¹⁰ Źródło: <https://www.gov.pl/web/edukacja/nowa-podstawa-programowa-dla-liceum-technikum-i-branzowej-szkoly-ii-stopnia-podpisana>, dostęp: 01.09.2019.

zawodowej w roli pracowników najemnych lub osób prowadzących własną działalność gospodarczą. Uczniowie podczas edukacji w szkole ponadpodstawowej nabywają zdolność do czynności prawnych oraz podejmują świadome działania i ważne decyzje w odniesieniu do swojej kariery zawodowej. Podstawa programowa sprzyja więc przygotowaniu uczniów do aktywności społecznej i gospodarczej, a także do życia rodzinnego w znaczeniu ekonomicznym, dając podstawowe umiejętności konkurencyjnych zachowań na rynku, w tym ponoszenia konsekwencji swoich decyzji.

Zakres przedmiotu jest zgodny z powszechnie przyjmowaną definicją przedsiębiorczości jako kompetencji kluczowej. Uzasadnia to konieczność przyjęcia jego szeroko zakrojonej koncepcji, w której dzięki wyposażeniu uczniów w wiedzę ekonomiczną i finansową kształtuje się ich umiejętności elastycznego zachowania na rynku pracy i zarządzania oraz rozwija cechy przywódcze. Niezmiernie ważne jest także kształtowanie u uczniów szacunku do wartości będących fundamentem gospodarki rynkowej i społecznie odpowiedzialnego biznesu, a także postaw etycznych i gotowości do ich przestrzegania w życiu zawodowym i społecznym. Lekcje podstaw przedsiębiorczości wspierają uczniów w samorozwoju oraz chęci inwestowania w siebie i uczenia się przez całe życie, w sytuacji dynamicznie zmieniających się warunków otoczenia i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. Takie szerokie ujęcie przedmiotu jest wyzwaniem edukacyjnym zarówno dla uczniów, jak i dla nauczycieli. Za konieczne w procesie kształcenia uznano nabywanie przez uczniów wiedzy oraz kształtowanie umiejętności i postaw dotyczących: funkcjonowania gospodarki rynkowej, rynku finansowego, rynku pracy oraz przedsiębiorstwa.

4.1.2 Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wiedza

1. Poznanie elementarnych pojęć z zakresu podstaw przedsiębiorczości.
2. Rozumienie istoty przedsiębiorczości oraz poznanie jej roli w gospodarce i życiu człowieka.
3. Wyjaśnianie mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej, powiązań między jej podmiotami oraz poznanie roli państwa w procesach gospodarczych.

4. Zaznajomienie się z prawami i instytucjami chroniącymi konsumenta.
5. Rozumienie roli pieniądza, rynków i instytucji finansowych w gospodarce, funkcjonowaniu przedsiębiorstw i życiu człowieka.
6. Poznanie rodzajów podatków, ich wpływu na budżety państwa, przedsiębiorstw i gospodarstw domowych.
7. Dostrzeganie znaczenia ubezpieczeń w działalności gospodarczej i życiu człowieka.
8. Rozumienie funkcjonowania rynku pracy, zasad aktywnego poszukiwania pracy, przygotowania się do rozmowy kwalifikacyjnej, poznanie praw oraz obowiązków pracownika i pracodawcy.
9. Poznanie zasad funkcjonowania przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej, form organizacyjno-prawnych, innowacyjnych modeli biznesowych i procedury rejestracji działalności gospodarczej.
10. Rozumienie zasad zarządzania, roli marketingu oraz społecznej odpowiedzialności w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce

1. Wyszukiwanie informacji z różnych źródeł, ich selekcja i analizowanie.
2. Stosowanie w praktyce kluczowych pojęć związanych z przedsiębiorczością.
3. Podejmowanie przemyślanych decyzji na podstawie wskaźników ekonomicznych oraz samodzielne obserwacje zjawisk zachodzących w gospodarce.
4. Odpowiedzialne gospodarowanie pieniędzmi, analizowanie, ocenianie i świadome korzystanie z usług finansowych oraz inwestowanie kapitału z wykorzystaniem wiedzy na temat praw klienta usług finansowych.
5. Podejmowanie niezależnych, odpowiedzialnych decyzji finansowych w odniesieniu do własnych zasobów.
6. Podnoszenie kompetencji osobistych i społecznych niezbędnych na rynku pracy oraz wzmacnianie motywacji do pracy.

7. Analizowanie oferty rynku pracy, sporządzanie dokumentów aplikacyjnych, dokonywanie autoprezentacji oraz korzystne prezentowanie się podczas rozmowy kwalifikacyjnej.
8. Rozróżnianie skutków wynikających z nawiązania i rozwiązania stosunku pracy oraz wykonywania czynności na podstawie umów cywilnoprawnych i analizowanie przepisów Kodeksu pracy.
9. Analizowanie otoczenia przedsiębiorstwa, w tym rynku, na którym działa.
10. Projektowanie działań w zakresie zakładania własnego przedsiębiorstwa lub podejmowania innych przedsięwzięć o charakterze społeczno-ekonomicznym.
11. Przygotowanie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
12. Efektywne uczestniczenie w pracy zespołowej z wykorzystaniem umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej oraz wdrażanie zasad skutecznego przywództwa w organizacji.
13. Rozpoznawanie działań etycznych i nieetycznych w życiu gospodarczym oraz przejawów społecznej odpowiedzialności biznesu.

III. Kształtowanie postaw

1. Wykorzystanie zdobytej wiedzy ekonomicznej do rozwijania własnej postawy przedsiębiorczej jako jednego z podstawowych warunków aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym, w tym skutecznego wykonywania pracy najemnej i prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
2. Korzystanie z szans pojawiających się na rynku, podejmowanie inicjatywy, pomysłowość oraz zdolność do pokonywania barier wewnętrznych i zewnętrznych.
3. Docenianie postaw przedsiębiorczych w życiu codziennym, gotowość do czynnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym kraju oraz współodpowiedzialność za jego rozwój.
4. Docenianie roli przedsiębiorców budujących w sposób odpowiedzialny konkurencyjną gospodarkę oraz dostrzeganie znaczenia wolności gospodarczej i własności prywatnej jako filarów gospodarki rynkowej.
5. Przyjmowanie postaw patriotyzmu gospodarczego, rozumianego jako odpowiedzialność konsumentów i ludzi biznesu za dobrobyt gospodarczy i społeczny kraju.

6. Dostrzeganie konsekwencji działań nieetycznych związanych z finansami, w tym obowiązkami podatkowymi.
7. Kształtowanie w sobie odpowiedzialnych postaw jako przyszłych pracowników i pracodawców oraz należytego wypełnienia obowiązków, a także sprawiedliwego, opartego na prawości i dążeniu do prawdy traktowania pracowników.
8. Kształtowanie proaktywności, odpowiedzialności za siebie i innych oraz umiejętnego godzenia własnego dobra z dobrem innych ludzi.
9. Zainteresowanie prowadzeniem własnej działalności gospodarczej oraz motywacja do ciągłego samorozwoju i inwestowania w siebie.
10. Kształtowanie postawy otwartości i szacunku do innych osób oraz zdolności podejmowania dialogu i współpracy.
11. Przyjmowanie postaw etycznych, społecznej solidarności i odpowiedzialności w życiu gospodarczym.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. **Gospodarka rynkowa: przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej, gospodarka nakazowo-rozdzielcza (centralnie planowana) i rynkowa, rodzaje rynków, podmioty gospodarki rynkowej, struktury rynkowe, mechanizm rynkowy, fazy cyklu koniunkturalnego, rola państwa w gospodarce, konsument na rynku.**

Uczeń:

- 1) identyfikuje cechy człowieka o postawie przedsiębiorczej, rozpoznaje je u siebie oraz określa związek zachowania się osoby przedsiębiorczej z szansami, jakie stwarza gospodarka rynkowa;
- 2) rozumie rolę umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej jako elementu postawy przedsiębiorczej oraz stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej we współdziałaniu z innymi uczestnikami rynku;
- 3) dostrzega znaczenie przedsiębiorczości, w tym innowacyjności i kreatywności w życiu osobistym i rozwoju społeczno-gospodarczym w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej;

- 4) na tle cech gospodarki nakazowo-rozdzielczej (centralnie planowanej) wykazuje zalety gospodarki opartej na mechanizmie rynkowym, doceniając fundamentalne wartości, na jakich się opiera (wolność gospodarcza, prywatna własność);
- 5) analizuje funkcje rynku i rozróżnia rodzaje rynków;
- 6) charakteryzuje podmioty gospodarki rynkowej, w tym gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa, określa zależności między nimi, rozróżnia struktury rynkowe: monopol, oligopol, konkurencja monopolistyczna, konkurencja doskonała oraz dostrzega negatywne skutki ograniczonej konkurencji na rynku;
- 7) wyjaśnia prawo popytu i podaży, posługując się wykresami uwzględniającymi zmianę ceny oraz charakteryzuje czynniki wpływające na popyt i podaż;
- 8) opisuje zachowania gospodarki w kolejnych fazach cyklu koniunkturalnego, charakteryzuje narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę oraz dyskutuje na temat metod przeciwdziałania zjawiskom kryzysowym w gospodarce krajowej i światowej;
- 9) wyróżnia podstawowe źródła wpływów i kierunki wydatków budżetu państwa oraz wyjaśnia wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na funkcjonowanie gospodarki;
- 10) charakteryzuje organizacje i instytucje prokonsumenckie, w tym rzecznika konsumenta i Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz wyjaśnia zakres ich działania na podstawie materiałów źródłowych;
- 11) posługując się prawami przysługującymi konsumentom, określa drogę ich egzekwowania, w tym zasady składania reklamacji oraz dostrzega możliwość skorzystania z pozasądowych metod rozwiązywania sporów konsumenckich.

II. Rynek finansowy: pieniądz i jego obieg, instytucje rynku finansowego, formy inwestowania, bank centralny i polityka pieniężna, bankowość komercyjna i spółdzielcza, podatki, ubezpieczenia, umowy bankowe i ubezpieczeniowe, ochrona klienta usług finansowych, etyka w finansach

Uczeń:

- 1) omawia funkcje i formy pieniądza oraz jego obieg w gospodarce;

- 2) charakteryzuje instytucje rynku finansowego w Polsce (Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Bankowy Fundusz Gwarancyjny, banki komercyjne i spółdzielcze, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, towarzystwa funduszy inwestycyjnych, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny, zakłady ubezpieczeń, podmioty świadczące usługi płatnicze) oraz objaśnia ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarki narodowej, przedsiębiorstw i życiu człowieka;
- 3) rozróżnia formy oszczędzania i inwestowania, ocenia je z punktu widzenia ryzyka i przewidywanych zysków oraz przeprowadza symulowaną inwestycję w wybraną formę;
- 4) charakteryzuje rodzaje papierów wartościowych oraz objaśnia mechanizm inwestowania na giełdzie papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;
- 5) dyskutuje nad wyborem rodzaju funduszu inwestycyjnego, uwzględniając potencjalne zyski oraz ryzyko wystąpienia strat;
- 6) dostrzega konieczność wczesnego rozpoczęcia systematycznego oszczędzania i inwestowania środków finansowych na emeryturę;
- 7) identyfikuje najważniejsze funkcje i zadania Narodowego Banku Polskiego, charakteryzuje instrumenty polityki pieniężnej oraz omawia rolę Rady Polityki Pieniężnej w realizacji celu inflacyjnego poprzez kształtowanie stóp procentowych;
- 8) analizuje oferty usług banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kont osobistych, kart płatniczych, lokat terminowych, kredytów i pożyczek oraz oferty pozabankowych instytucji pożyczkowych, uwzględniając realną stopę procentową, a także dostrzega zagrożenia i rozumie zasady bezpieczeństwa przy korzystaniu z bankowości elektronicznej;
- 9) identyfikuje rodzaje podatków według różnych kryteriów oraz wyjaśnia ich wpływ na gospodarkę kraju, przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe;
- 10) wyjaśnia zasady składania rocznej deklaracji i obliczania podatku dochodowego od osób fizycznych;

- 11) formułuje argumenty za i przeciw stosowaniu podatku dochodowego progresywnego i liniowego;
- 12) charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń według różnych kryteriów i porównuje oferty zakładów ubezpieczeń na przykładzie ubezpieczenia nieruchomości lub pojazdów mechanicznych, ze szczególnym uwzględnieniem relacji zakresów ochrony oraz sum ubezpieczeń do wysokości składki;
- 13) krytycznie analizuje przykładową umowę kredytu lub pożyczki;
- 14) analizuje zapisy ogólnych warunków ubezpieczenia na przykładzie ubezpieczenia na życie lub ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków, identyfikując wyłączenia w treści umów ubezpieczeniowych i przedstawiając ograniczenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń;
- 15) formułuje reklamację do instytucji rynku finansowego i pisze skargę do Rzecznika Finansowego na przykładzie wybranego produktu finansowego;
- 16) jest świadomy, że należy korzystać z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przed podjęciem decyzji finansowych;
- 17) ocenia przykłady praktyk i zachowań etycznych oraz nieetycznych na rynku finansowym.

III. Rynek pracy: mierniki i wskaźniki, popyt i podaż na rynku pracy, kariera zawodowa, poszukiwanie pracy, rozmowa kwalifikacyjna, formy zatrudnienia, systemy płac, prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy, bhp i organizacja pracy, Państwowa Inspekcja Pracy, związki zawodowe, etyka w pracy.

Uczeń:

- 1) analizuje podstawowe mierniki i wskaźniki rynku pracy, w tym współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia i stopę bezrobocia;
- 2) wyjaśnia mechanizm popytu i podaży na rynku pracy oraz identyfikuje czynniki wpływające na równowagę na rynku pracy;
- 3) rozpoznaje motywy aktywności zawodowej człowieka oraz analizuje szanse i możliwości rozwoju własnej kariery zawodowej, dostrzegając rolę procesu uczenia się przez całe życie;

- 4) rozróżnia metody poszukiwania pracy oraz ocenia ich przydatność i efektywność z punktu widzenia własnej ścieżki rozwoju zawodowego;
- 5) analizuje własne kompetencje i możliwości zdobycia doświadczenia zawodowego w formie wolontariatu, praktyk lub stażu oraz znalezienia pracy na rynku lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
- 6) opracowuje dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy;
- 7) przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej i uczestniczy w niej w warunkach symulowanych, eksponując swoje zalety oraz dostrzega podstawowe błędy popełniane podczas rozmowy;
- 8) rozróżnia formy zatrudnienia i rodzaje umów o pracę, określa korzyści z wyboru konkretnej formy i umowy oraz wymienia sposoby rozwiązywania stosunku pracy;
- 9) charakteryzuje różne systemy płac, rodzaje i formy wynagrodzeń oraz identyfikuje koszty płacy i oblicza wynagrodzenie netto;
- 10) analizuje prawa i obowiązki pracownika (w tym młodocianego) i pracodawcy oraz omawia specyfikę zatrudnienia osób niepełnosprawnych;
- 11) na podstawie analizy przepisów Kodeksu pracy wymienia rodzaje urlopów przysługujące pracownikowi;
- 12) przedstawia zasady dobrej organizacji oraz bezpieczeństwa i higieny pracy na przykładzie konkretnego stanowiska;
- 13) dostrzega rolę Państwowej Inspekcji Pracy oraz związków zawodowych w ochronie praw pracowniczych, ocenia zachowania etyczne i nieetyczne zarówno pracodawcy, jak i pracowników oraz rozpoznaje przejawy mobbingu i konsekwencje zatrudniania bez umowy.

IV. Przedsiębiorstwo: klasyfikacje przedsiębiorstw, biznesplan, otoczenie przedsiębiorstwa, formy organizacyjno-prawne, procedury rejestracji i likwidacji, źródła finansowania działalności, analiza rynku, zarządzanie przedsiębiorstwem, praca zespołowa, marketing, wynik finansowy, formy opodatkowania, księgowość, negocjacje, etyka w biznesie i społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw, funkcjonowanie przedsiębiorstwa.

Uczeń:

- 1) klasyfikuje przedsiębiorstwa wg kryteriów rodzaju prowadzonej działalności, wielkości i formy własności oraz charakteryzuje innowacyjne modele biznesu, w tym startupy;
- 2) uzasadnia przydatność sporządzania i przedstawia strukturę biznesplanu oraz objaśnia poszczególne jego elementy;
- 3) inspirując się doświadczeniami własnymi i znanych przedsiębiorców oraz bazując na zebranych informacjach z rynku, znajduje pomysł na własną działalność gospodarczą lub przedsięwzięcie społeczne, oceniając go pod względem innowacyjności;
- 4) sporządza w postaci biznesplanu projekt własnego przedsiębiorstwa lub innego przedsięwzięcia o charakterze społeczno-ekonomicznym oraz przedstawia go w formie pisemnej albo w postaci prezentacji;
- 5) analizuje mikro- i makrootoczenie przedsiębiorstwa, identyfikuje mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia projektowanego przedsięwzięcia, wybierając jego lokalizację;
- 6) charakteryzuje podstawowe formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw (indywidualna działalność gospodarcza, spółka cywilna, spółki prawa handlowego) i przedsiębiorczości społecznej (w tym spółdzielnia pracy, spółdzielnia socjalna, stowarzyszenie, fundacja) oraz uwzględniając odpowiedzialność prawną i majątkową właścicieli, dobiera formę do projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia;
- 7) przedstawia procedury związane z rejestracją indywidualnej działalności gospodarczej i jej likwidacją;
- 8) znajduje możliwości finansowania działalności gospodarczej lub projektowanego przedsięwzięcia (w tym ze środków instytucji finansowych, urzędów pracy, funduszy unijnych i venture capital, „aniołów biznesu”) oraz określa funkcje inkubatorów przedsiębiorczości w powstawaniu i rozwoju małych firm, w tym startupów;
- 9) zbiera, analizuje i prezentuje informacje o rynku, na którym działa przedsiębiorstwo;
- 10) wyjaśnia istotę procesu zarządzania różnymi zasobami przedsiębiorstwa, w tym zasady skutecznego zarządzania ludźmi oparte na koncepcji przywództwa;

- 11) stosuje zasady pracy zespołowej, wyjaśnia rolę oraz identyfikuje cechy dobrego lidera i wykonawcy;
- 12) charakteryzuje główne instrumenty marketingowe, rozumie ich rolę w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa oraz wykorzystuje posiadaną wiedzę w tym zakresie do projektowania działań marketingowych w planowanym przedsiębiorstwie lub przedsięwzięciu;
- 13) wykazując się kreatywnością, projektuje działania promocyjne, uzasadnia ich rolę w planowanym przedsięwzięciu oraz dyskutuje nad pozytywnymi i negatywnymi przykładami wpływu reklamy na klientów;
- 14) prognozuje efekty finansowe projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia na podstawie zestawienia planowanych przychodów i kosztów;
- 15) ocenia wady i zalety poszczególnych form opodatkowania indywidualnej działalności gospodarczej w zakresie podatku dochodowego oraz wymienia inne podatki, którymi może być objęty przedsiębiorca;
- 16) omawia funkcje dowodów księgowych i podstawowe zasady księgowości oraz wypełnia dowody księgowe i książkę przychodów i rozchodów na potrzeby rozliczenia podatku dochodowego;
- 17) wyjaśnia zasady skutecznych negocjacji, uwzględniając strategię „wygrana-wygrana”, przedstawia przykłady technik manipulacyjnych stosowanych podczas negocjacji oraz podaje negatywne skutki ich stosowania;
- 18) rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie, w tym przejawy korupcji w życiu gospodarczym oraz rozumie istotę i cele społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw;
- 19) na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego określa rozmiary „szarej strefy” w Polsce oraz przyczyny i negatywne skutki jej rozwoju;
- 20) analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która w zgodzie z zasadami etycznymi odniosła sukces jako przedsiębiorca;
- 21) dostrzega możliwości rozwoju przedsiębiorstwa i osiągnięcia sukcesu rynkowego przy pełnym poszanowaniu zasad etycznych w biznesie;

22) wyszukuje i analizuje informacje o sukcesach polskich przedsiębiorstw, w tym ze swojego regionu, na rynku krajowym i międzynarodowym, osiągniętych zgodnie z prawem i etyką biznesu;

23) obserwuje proces funkcjonowania lokalnego przedsiębiorstwa w trakcie ćwiczeń terenowych lub dyskutuje na tematy związane z prowadzeniem biznesu podczas spotkania z przedsiębiorcą na podstawie informacji o podejmowanych przez niego działaniach innowacyjnych i w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu.

4.1.3 Warunki i sposób realizacji

Przyjmuje się, że na dział I należy przeznaczyć minimum 8 godz., na dział II – 13 godz., dział III – 12 godz., dział IV – 19 godz., czyli łącznie 52 godz., co stanowi ok. 80% godz., które ma do dyspozycji nauczyciel. Pozostałe godziny nauczyciel może przeznaczyć na rozszerzenie określonych treści według własnego uznania. Taki rozkład godzin i odpowiadających im wymagań pomiędzy działami wynika z przyjętego założenia, że w nauczaniu przedsiębiorczości fundamentalne są umiejętności związane z podejmowaniem aktywności zawodowej w ramach pracy etatowej lub samozatrudnienia, zaś podstawą tej aktywności jest wiedza ekonomiczna wraz z problematyką funkcjonowania rynku finansowego.

Kształcenie w zakresie przedsiębiorczości powinno rozpocząć się od przedstawienia, czym są, jak funkcjonują i rozwijają się narodowe systemy gospodarek rynkowych. W dziale pierwszym wyjaśnia się ich odmienności wynikające z realizowanych celów, różnej roli państwa i rynku w tych systemach oraz wykorzystywanych przez nie podstawowych czynników wzrostu i rozwoju, takich jak: surowce, praca, inwestycje rzeczowe i kapitałowe, innowacje, handel czy konsumpcja. Uczniowie dowiadują się, jak w tych różnych systemach ekonomicznych funkcjonują podstawowe podmioty gospodarki – gospodarstwa domowe (ze szczególnym uwzględnieniem praw członków tych gospodarstw jako konsumentów na rynku) i przedsiębiorstwa. Stanowi to punkt wyjścia do pokazania, czym są i jak funkcjonują różnego typu przedsiębiorstwa. Jednakże przez wzgląd na rozwój dojrzałości uczniów, szczegółowe przedstawienie, w jaki sposób są tworzone, zarządzane, przekształcane i likwidowane przedsiębiorstwa oraz co z tego wynika dla ich pracowników i właścicieli, zostanie

zaprezentowane kolejnych działach – trzecim i czwartym, czyli na dalszym etapie edukacji. Należy wziąć bowiem pod uwagę, że zgodnie z dotychczasowymi doświadczeniami nauczycieli, problematyka ta powinna być wprowadzana jak najpóźniej.

Realizacja działu drugiego i trzeciego służy pokazaniu, jak na kluczowych dla gospodarki rynku finansowym i rynku pracy funkcjonują gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa.

Wyeksponowanie tych dwóch rynków oraz spojrzenie przez ich pryzmat na gospodarkę i przedsiębiorczość wynikają z tego, że uczniowie, tak jak inni uczestnicy rynku, staną się pracownikami albo pracodawcami i będą musieli pozyskiwać środki pieniężne, a następnie świadomie nimi zarządzać, nabywając dobra konsumpcyjne lub czynniki produkcji, oszczędzając je lub inwestując korzystnie i bezpiecznie.

Zatem w dziale drugim „Rynek finansowy” wymagania odnoszą się do wiedzy dotyczącej podstaw finansów oraz umiejętności związanych z funkcjonowaniem na tym rynku człowieka jako świadomego konsumenta oraz przedsiębiorcy. Podczas realizacji tego działu szczególnie ważne jest, by uczeń na realnych przykładach poznawał i dokonywał oceny produktów finansowych oraz podejmował dojrzałe decyzje, rozumiejąc ich rozmaite konsekwencje.

Celem trzeciego działu „Rynek pracy” jest przygotowanie uczniów do aktywnego zachowania się na rynku pracy. Osiągnięcia uczniów realizowane są przez analizę mocnych i słabych stron każdego z nich, możliwości wyboru drogi zawodowej oraz sytuacji na rynku pracy w celu nabycia umiejętności skutecznego jej poszukiwania. Niezbędne jest poznanie form zatrudnienia, obowiązków i praw pracownika oraz pracodawcy, jak i innych elementów prawa pracy. W wyniku realizacji tego działu uczeń zrozumie konieczność inwestowania w siebie, będzie potrafił przygotować dokumenty aplikacyjne na konkretne stanowisko, dostrzeże również, że inne osoby, w tym osoby niepełnosprawne, poszukują pracy i ją wykonują. Będzie umiał także ocenić korzyści i koszty wynikające ze współpracy z instytucjami rynku pracy.

Dział czwarty „Przedsiębiorstwo” przeznaczony jest przede wszystkim do realizacji wymagań związanych z pogłębieniem wiedzy na temat funkcjonowania przedsiębiorstwa w otoczeniu wraz z przygotowaniem do prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Służy temu poznanie zasad i kształtowanie umiejętności sporządzania biznesplanu. Zaleca się, aby jego przygotowanie stanowiło pracę projektową (wykonywaną indywidualnie lub w grupach) na zajęciach trwających przez co najmniej jeden semestr. Treści kształcenia w tym dziale zostały

tak ułożone, aby w trakcie ich realizacji uczniowie zapoznawali się z kolejnymi elementami przygotowywanej pracy projektowej, tj. nabywali wiedzę i umiejętności z zakresu wyboru formy organizacyjno-prawnej, rejestracji, analizy rynku, zarządzania, marketingu oraz spraw finansowych. Jako alternatywę dla opracowania planu biznesowego proponuje się opracowanie innego przedsięwzięcia, w planowaniu którego będzie można wykorzystać ideę biznesplanu. Realizacja takiego przedsięwzięcia o dowolnym charakterze, np. ekonomicznym, społecznym, a nawet kulturalnym, artystycznym czy też sportowym, jest dla uczniów niezwykle cennym doświadczeniem biznesowym. Uczniowie powinni osiągnąć te same efekty kształcenia, co przy planowaniu własnego biznesu, w dodatku wzmacniając je doświadczeniami praktycznymi.

Ze względu na zmieniającą się dynamicznie rzeczywistość, w związku z informatyzacją obiegu wielu dokumentów i ich częste zmiany, w podstawie programowej nie określono zbyt wielu efektów związanych z wypełnianiem różnego typu formularzy, np. poleceń przelewu, faktur czy deklaracji rocznej podatku dochodowego. Decyzję o tym, w jakim zakresie ćwiczyć te umiejętności, pozostawia się nauczycielowi. W celu realizacji niektórych wymagań konieczne jest skorzystanie z pracowni komputerowej z dostępem do internetu. Zadaniem szkoły jest więc umożliwienie realizacji takich zajęć.

Szczególne role w kształceniu w zakresie przedsiębiorczości odgrywają ćwiczenia terenowe w przedsiębiorstwie, gdzie możliwa jest bezpośrednia obserwacja procesu jego funkcjonowania i zadań poszczególnych działów. Alternatywnie, w przypadku braku możliwości wyjścia do przedsiębiorstwa, proponuje się zorganizowanie spotkania z przedsiębiorcą, w trakcie którego uczniowie mogą dyskutować na tematy związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstwa. Jeśli pozwalają na to możliwości organizacyjne, warto zastosować obydwie formy poszerzenia wiedzy w zakresie funkcjonowania przedsiębiorstwa z praktycznego punktu widzenia. Zadaniem szkoły, przy wsparciu organu prowadzącego, jest zapewnienie kontaktów z przedstawicielami życia gospodarczego i możliwości realizacji części zajęć poza szkołą w przedsiębiorstwach lub instytucjach otoczenia przedsiębiorczości.

W osiąganiu wielu efektów kształcenia istotną rolę odgrywa kształtowanie umiejętności czytania fragmentów aktów prawnych, takich jak: Kodeks pracy, Kodeks cywilny, czy ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Oczywiście nie jest możliwe, aby uczniowie zapoznawali

się na lekcji w całości z tymi aktami prawnymi. Konieczny jest więc staranny, celowy dobór niewielkich fragmentów, np. związanych z urlopami przysługującymi pracownikowi, czy ramami prawnymi funkcjonowania spółki cywilnej. W realizacji tematów związanych z ochroną konsumentów i klientów usług finansowych należy wykorzystać przykładowe umowy, regulaminy, zapisy ogólnych warunków ubezpieczenia itp. i kształtować umiejętność ich analizy. Ważne jest, aby uczeń mający za sobą kształcenie w ramach lekcji podstaw przedsiębiorczości, był przekonany, że nie zawiera umów i nie kupuje produktów finansowych, których nie rozumie i z których warunkami oferty i realizacji nie zapoznał się dokładnie. Podczas realizacji wymagania odnoszącego się do budżetu państwa również można skorzystać z fragmentu ustawy budżetowej lub jej omówienia przygotowywanego z reguły przez Ministerstwo Finansów, dokonując analizy wpływów i wydatków konkretnego budżetu z danego roku.

Przy realizacji poszczególnych tematów, szczególnie tych dotyczących obowiązków pracownika i pracodawcy, finansów i prowadzenia biznesu, należy zwracać uwagę na kształtowanie postaw uczniów związanych głównie z rozumieniem roli etyki w życiu społeczno-gospodarczym. Uczniowie powinni być przekonani, że warto być – nie tylko z punktu widzenia moralnego, ale także ekonomicznego – osobami uczciwymi w pracy i biznesie. Podstawa stwarza więc możliwość kształtowania u uczniów postaw etycznych, a także zachowań prospołecznych. Jest to szczególnie istotne w czasach, gdy wiele pojęć poddawanych jest subiektywizacji i relatywizacji. Niezmiernie ważne jest także formowanie postawy, która pozwala docenić rolę przedsiębiorcy w życiu społeczno-gospodarczym i osiągnięć polskich przedsiębiorstw.

Warto podkreślić też istotne korelacje z innymi przedmiotami, przede wszystkim z:

- 1) geografią – w zakresie funkcjonowania rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem bezrobocia oraz znaczenia kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarczym, kształtowania się gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego, mierników i wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego, takich jak Produkt Krajowy Brutto (PKB) i Wskaźnik Rozwoju Społecznego (HDI), uwarunkowań rozwoju gospodarki krajowej i światowej, w tym znaczenia inwestycji krajowych i zagranicznych w rozwoju gospodarczym, procesów integracji gospodarczej na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem integracji europejskiej, globalizacji,

roli korporacji w gospodarce, procesów deindustrializacji i reindustrializacji, korzyści gospodarczych i społecznych rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii, przemian strukturalnych przemysłu Polski, struktury zatrudnienia i PKB w Polsce na tle innych krajów świata oraz handlu międzynarodowego; lekcje geografii sprzyjają również kształtowaniu umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, w tym danych o rozwoju gospodarczym, ich prezentacji w postaci wykresów i map, analizy i interpretacji, a także oceniania procesów gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata;

2) wiedzą o społeczeństwie, w ramach której zarówno w szkole podstawowej, jak i ponadpodstawowej realizowane są takie zagadnienia, jak: funkcjonowanie Unii Europejskiej, budżety gospodarstwa domowego i jednostek samorządu terytorialnego, funkcjonowanie systemu zabezpieczenia społecznego (ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych), metod ograniczania bezrobocia oraz kształtowane umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej,

3) matematyką, która stanowi podstawę umiejętności związanych z rachunkami, np. obliczania odsetek od lokat bankowych, realnej stopy procentowej, kosztów płacy;

4) informatyką, która rozwija umiejętności przydatne w przedsiębiorstwie i pracy, jak używanie edytora tekstu, w tym ważnej w biznesie korespondencji seryjnej, arkusza kalkulacyjnego (np. do obliczenia stóp procentowych, odsetek, przygotowania części operacyjnej i finansowej biznesplanu), programu do prezentacji, programów graficznych do projektowania logo firmy, ulotek, plakatów, wizytówek itp.;

5) historią wraz z elementami historii gospodarczej, w tym historii pieniądza i bankowości na ziemiach polskich, etapów rozwoju Unii Europejskiej oraz transformacji gospodarczej w Polsce.

4.2 Pakiet zajęć „Nie taki diabeł straszny, czyli rzecz o ekonomii społecznej”

Czas realizacji:

Scenariusz zakłada 4 spotkania:

(blok 1) wykładowo-warsztatowy: 90 minut

(blok 2) wykładowo-warsztatowy: 90 minut

(blok 3) wizyta studyjna w przedsiębiorstwie społecznym (lub: o prolu społecznym): 90 minut

(blok 4) warsztatowy: 120 minut

Idea:

Podstawowym problemem w postrzeganiu ekonomii społecznej jest dość powszechna nieznamość jej różnorodnych form i przejawów. Właśnie dlatego koncepcja warsztatów "Nie taki diabeł straszny" koncentruje się przede wszystkim na próbie przybliżenia uczestnikom rozmaitych aspektów funkcjonowania ekonomii społecznej. Propozycja obejmuje więc krótki wykład wprowadzający połączony z dyskusją (blok 1), którego celem jest przedstawienie koncepcji takich jak budżet partycypacyjny, gospodarka oparta na zasobach, lokalna waluta, sprawiedliwy handel, ekonomia współdzielenia czy spółdzielczość socjalna. Ten szeroki wachlarz przejawów ekonomii społecznej pozwoli uczestnikom ją lepiej zrozumieć.

Blok 2 to wspólna analiza oraz dyskusja wokół najważniejszych elementów tworzących spółdzielnię socjalną, a także kluczowych etapów jej powstawania, takich jak: działania przygotowawcze przed podjęciem decyzji o zakładaniu spółdzielni, tworzenie statutu spółdzielni socjalnej, zwołanie zebrania założycielskiego, zarejestrowanie powołanej spółdzielni. To także przyjrzenie się bliżej schematom biznes-planów, które pozwalają lepiej przygotować się do całego procesu tworzenia przedsiębiorstwa społecznego.

Trzecim kluczowym elementem jest kontakt i rozmowa z osobami posiadającymi doświadczenie praktyczne w obszarze ekonomii społecznej. Stąd blok 3 warsztatów: wizyta studyjna w przedsiębiorstwie społecznym.

Wreszcie blok 4 to powrót do sali warsztatowej – etap na, którym uczestnicy w trybie warsztatowym samodzielnie podejmują próby dopracowania własnej koncepcji spółdzielni. Samodzielne wkroczenie na ścieżkę przedsiębiorczości – w tym wypadku społecznej – to świetna forma edukacji nie tylko spółdzielczej, ale i obywatelskiej.

Cele:

Cel ogólny:

Zdobycie nowej wiedzy o ekonomii społecznej i celu działania podmiotów ekonomii społecznej.

Cele szczegółowe:

- zapoznanie uczniów z pojęciem ekonomii społecznej
- identyfikacja typów podmiotów ekonomii społecznej
- cechy kreowane i wzmacniane przez ekonomię społeczną

Zasoby:

Środki dydaktyczne: kartki do flipcharta | taśma malarska | flamastry | prezentacja nt. ekonomii społecznej | filmy o podmiotach ekonomii społecznej; zaaranżowanie wizyty studyjnej w przedsiębiorstwie społecznym

Metody: podająca | problemowa (dyskusja) | praktyczna | burza mózgów | pokaz

Propozycja przebiegu zajęć:

BLOK I [90 min]

[00:00-00:10] omówienie założeń warsztatów

[00:10-00:30] nauczyciel(ka) dzieli uczniów na 2 grypy; zadaniem pierwszej z grup jest odpowiedź na pytanie "z czym kojarzy się Wam 'ekonomia'?", zadaniem grupy drugiej jest

odpowiedz na pytanie "co oznacza dla Was pojęcie 'społeczny'?"; kartki zostają przytwierdzone do ścian, a przedstawiciele każdej z grup omawiają skojarzenia związane z danym zagadnieniem

[00:30-00:45] podsumowanie zadania i zwrócenie uwagi na możliwość połączenia omawianych dwóch pojęć, właśnie w ramach koncepcji ekonomii społecznej

[00:45-01:30] miniwykład i prezentacja – ukazanie szerokiego wachlarza różnych form i przejawów ekonomii społecznej (przykładowa prezentacja do pobrania na [www](#))

BLOK II [90 min]

[00:00-00:45] kontynuacja miniwykładu i prezentacji – przekazanie podstawowych informacji dotyczących miejsca spółdzielczości socjalnej na polskiej mapie ekonomii społecznej, etapów tworzenia spółdzielni socjalnej, możliwych form finansowania rozpoczęcia działalności spółdzielczej oraz tworzenia biznesplanów dla takiej działalności (przykładowa prezentacja do pobrania na [www](#))

[00:45-01:00] obejrzenie filmów o podmiotach ekonomii społecznej, a następnie wskazanie cech wspólnych dla tych podmiotów i wypisanie ich na tablicy; nauczyciel(ka) prezentuje – przykładowo – filmy o następujących polskich podmiotach ekonomii społecznej: Stowarzyszenie TOPOGRAFIE, WSS PANATO, Klub Integracji Społecznej „Drogowskaz”, Zakład Aktywności Zawodowej w Gołaszewie.

[01:00-01:15] nauczyciel(ka) podsumowuje ten etap i wskazuje na różnice między przedsiębiorstwem komercyjnym i społecznym; przedstawia także różne typy podmiotów ekonomii społecznej w nawiązaniu do filmów

[01:15-01:30] nauczyciel(ka) podsumowuje główne założenia ekonomii społecznej i zadaje pytania do przemyślenia: co to jest ekonomia społeczna? co jest celem ekonomii społecznej? co to znaczy być podmiotem ekonomii społecznej, a co to znaczy być przedsiębiorstwem społecznym?

BLOK III [90 min]

[00:00-01:30] wizyta studyjna w działającym przedsiębiorstwie społecznym – omówienie przez spółdzielców doświadczeń w prowadzeniu takiego przedsięwzięcia; omówienie mocnych i słabych stron

BLOK IV [120 min]

[00:00-00:10] podsumowanie poprzednich bloków warsztatów i głównych wniosków

[00:10-00:15] grupa decyduje, na jakim projekcie przedsięwzięcia z obszaru ekonomii społecznej chce się skoncentrować

[00:15-00:45] powołane zostaje pięć zespołów (o podobnej liczbie osób), których zadaniem jest przygotowanie wstępnego planu działania w pięciu kluczowych obszarach tworzenia nowego przedsięwzięcia:

- (a) zasoby ludzkie & partnerstwa;
- (b) finansowanie & budżet;
- (c) aspekty prawne & kwestie formalne;
- (d) przestrzeń & logistyka;
- (e) komunikacja & promocja

[00:45-01:00] (przerwa)

[01:00-01:30] prezentacja wyników prac poszczególnych grup i wspólne ich omówienie

[01:30-01:50] dyskusja nad ewentualnym faktycznym wdrożeniem przedsięwzięcia (w zależności od okoliczności oraz możliwości/chęci zaangażowania się przez uczestników i uczestniczki warsztatów)

[01:50-02:00] podsumowanie warsztatów

Autorki: Monika Grabowska, Monika Siurdyban, Wioletta Wolańska

4.3 Cykl „Ekonomia społeczna w ćwiczeniach i zabawach”

Czas realizacji: scenariusz przewidziany jest na 400 minut zajęć.

Idea:

Idea cyklu warsztatów i ćwiczeń opiera się na przekonaniu, że najlepsze efekty dydaktyczne osiągamy przez zaangażowanie w gry i zabawy. Realizując szereg zadań o zróżnicowanej

formie i treści, uczestnicy wprowadzani są w świat ekonomii społecznej stopniowo. Na kolejnych etapach poznają nowe aspekty funkcjonowania przedsiębiorstwa społecznego. Szeroki wachlarz proponowanych ćwiczeń daje prowadzącej/-mu możliwość dobrania ich pod kątem kompetencji i zainteresowań uczestników. Opisany poniżej scenariusz jest elastyczny, dopuszcza modyfikacje i może zostać poszerzony o kolejne elementy. Dostępny do pobrania jest także szereg załączników warsztatowych z pytaniami | stwierdzeniami | materiałami | scenariuszami do ćwiczeń/ dodatkowymi ćwiczeniami.

Cele ogólne:

- zapoznanie się z ideą ekonomii społecznej
- rozwijanie kompetencji społecznych w kontekście współdziałania
- kształtowanie odpowiedzialnej i świadomej postawy obywatelskiej

Cele szczegółowe:

- wyjaśnienie pojęć: ekonomia społeczna, spółdzielnia socjalna, spółdzielnia pracy, trzeci sektor, organizacja pozarządowa, społeczna odpowiedzialność biznesu, społeczność lokalna, kooperatywa
- rozwój umiejętności pracy w grupie, umiejętności podejmowania decyzji (także kolektywnego), wypracowywania konsensusu, identyfikacji ról w grupie, kreatywności
- ukazanie różnorodności postaw "przedsiębiorczych"
- przedstawienie młodzieży korzyści z planowania własnych działań i "inwestowania w siebie"
- zapoznanie z aspektami prawnymi, finansowymi, organizacyjnymi, osobowymi, funkcjonowania spółdzielni socjalnej
- wykształcenie umiejętności wyrażania swojego zdania, podejmowania polemiki i obrony swoich sądów
- wykształcenie w uczestnikach postawy zrozumienia i poszanowania prawa drugiej osoby do własnego zdania
- pobudzenie do refleksji nad sobą w kontekście życia społecznego/działania i aktywizacji w społeczności lokalnej

Metody/zasoby/środki:

zasoby: filmiki | prezentacja (opcjonalnie) | duże arkusze papieru | taśma malarska | małe karteczki samoprzylepne | kłębek włóczki / piłka | markery | kartki z opisem sytuacji

metody: praca w grupie | burza mózgów | wcielanie się w role | prezentacja | rozmowa nauczająca | mini-wykład

Propozycja przebiegu zajęć:

Poznanie się: imię + ruch | 10-15 minut

Uczestnicy i prowadząca/-y stają w dużym okręgu, tak, aby każdy miał swobodę ruchów. Prowadząca/-y rozpoczyna grę, mówiąc swoje imię i wykonując przy tym jakiś ruch (np. skok, obrót, przysiad). Następnie cała grupa powtarza jej/-go imię i ruch, jaki zaprezentował. Kolejna osoba w kręgu również wymawia swoje imię i prezentuje nowy ruch.

Poznanie się: włóczka | 10-15 minut

Osoba, która zaczyna, trzyma początek włóczki i mówi swoje imię oraz jedna rzecz o sobie, np. lubię psy, i odrzuca do następnej osoby, która robi to samo. Powstaje sieć powiązań w grupie.

Materiały: włóczka

Poznanie się: 2 prawdy & 1 kłamstwo | 10-15 minut

Uczestnicy zapisują na kartkach trzy zdania o sobie, dwa z nich są prawdziwe jedno jest kłamstwem. Następnie chodzą między sobą i zgadują, które zdania są prawdziwe, a które nie. Na końcu uczestnicy mają przedstawić swoje zdania i powiedzieć, co było prawda, co kłamstwem, czy dużo osób odgadło oraz jakie są ich odczucia.

„Latające plakaty” - zabawa | 10-15 minut

Na dużych kartkach zapisujemy tyle haseł, ile jest grup. Przykładowe hasła: ekonomia społeczna | trzeci sektor | fair trade. Dzielimy grupę na 3-4-osobowe zespoły. Zadaniem każdej grupy jest zapisanie wszystkich skojarzeń związanych z hasłem, jakie otrzymała (rozdajemy grupom po jednym plakacie, dajemy 2 minuty na burze mózgów i zapisywanie skojarzeń, po 2 minutach plakaty przemieszczają się do kolejnej grupy, ponownie dajemy 12 minuty itd., aż plakaty wrócą do grup, z których „wyruszyły”).

Materiały: flipchart, markery

„Latające plakaty” - podsumowanie | 10-15 minut

Każda grupa prezentuje swój plakat na forum, równocześnie każdy ma prawo komentować i wyjaśniać np. dlaczego zapisał jakieś skojarzenie na plakacie. Ważne jest, by wśród uczestników wywiązała się dyskusja. Zadaniem prowadzącego jest uzupełnienie informacji, dopowiedzenie, jeśli brakuje ważnych skojarzeń oraz obalenie stereotypów i informacji błędnych. W zależności od grupy może posłużyć się prezentacją multimedialną zbierającą wszystkie informacje i opisującą każde z zagadnień.

Materiały: rzutnik, komputer

Przedsiębiorstwo a spółdzielnia socjalna – aspekty (organizacyjne, finansowe, prawne, osobowe) | 10-15 minut

Prowadząca/-y rozdaje uczniom zestawy pomieszanych karteczek z wypisanymi cechami/stwierdzeniami opisującymi klasyczne przedsiębiorstwo i spółdzielnie socjalne. Zadaniem uczniów jest poprawne przyporządkowanie cech do każdej z form działalności.

Uwaga: sprawdzamy poprawność.

Cechy przedsiębiorcy społecznego | 10-15 minut

Prowadząca/-y wiesza plakat na tablicy/ścianie z napisem na środku: 'przedsiębiorca społeczny'. Następnie rozdaje uczestnikom po kilka małych karteczek samoprzylepnych. Prosi uczestników, aby napisali jakie (ich zdaniem) cechy powinien mieć przedsiębiorca społeczny (jedna na jedną karteczkę). Prowadząca/-y po kolei prosi o odczytywanie zapisanych cech, karteczki z cechami są przyklejane wokół napisu na plakacie. Na podsumowanie ćwiczenia prowadzący zadaje pytanie: czy ktoś zna takiego przedsiębiorcę? - krótka dyskusja.

Materiały: plakat (lub tablica/ flipchart), pisaki, karteczki samoprzylepne

„Latająca maszyna dla jajka" | 35-40 minut

Zadaniem uczestników jest zbudowanie latającej maszyny do przenoszenia jajek z materiałów, które dostaną. Prowadząca/-y dzieli uczestników na grupy około 5-8-osobowe. I faza – prezentacja materiałów – zadanie to zaprojektowanie na dużej kartce papieru ostatecznego kształtu maszyny latającej dla jajka. Po tej fazie grupy spotykają się i przedstawiają na forum krótko swoje projekty. II faza – w tej fazie uczestnicy budują swoje maszyny, po 20 minutach

następuje zakończenie budowy i testowanie maszyn. Faza III – wszyscy siadają w kółku, a prowadząca/-y zadaje uczestnikom pytania.

Materiały: Minimalny zestaw dla każdej z grup: 1 surowe jajko, 2 balony, 3 słomki, kawałek taśmy klejącej, 1 kartka papieru, 1 plastikowy kubeczek, marker, do pobrania na [www](#) są przykłady pytań do fazy III

Test Balbina | 20-25 minut

Uczestnicy dostają do rozwiązania test Balbina. Każdy uczestnik znajduje sobie wygodne miejsce i rozwiązuje test. Następnie cała grupa się spotyka i prowadzący odczytuje klucz do testu.

Materiały: do pobrania na [www](#)

Budowanie własnej spółdzielni socjalnej | 35-40 minut

Prowadząca/-y dzieli uczestników na 5-osobowe grupy. Każda z nich dostaje zestaw 10 charakterów-sylwetek, z których ma wybrać min. 5 i spróbować z osób tych stworzyć spółdzielnię socjalną. Uczestnicy muszą wybrać profil przedsiębiorstwa, stworzyć podział ról i zadań, wymyślić strategię rozwoju, sposób pozyskania siedziby, promocje spółdzielni, jak pozyskać klientów. Zapisują wszystko na kartkach. Po skończonej pracy następuje prezentacja i wspólna dyskusja.

Materiały: flipcharty, pisaki, do pobrania na [www](#) są przykłady pytań do dyskusji oraz przykładowe opisy charakterów-sylwetek do ćwiczenia

Tak/nie - stwierdzenia | 10-15 minut

Prowadząca/-y przykleja taśmę malarską / rysuje kreda linie na podłodze, dzieląc ją na dwie części. Jedna odpowiada na TAK, a druga na NIE. Następnie czyta stwierdzenia dotyczące ekonomii społecznej i prosi uczestników, żeby ustosunkowali się do niego. Jeśli się zgadzają, prosi, by stanęli po stronie na TAK, jeśli się nie zgadzają, to po stronie na NIE, a jeśli mają wątpliwości, to na środku, jedna noga na TAK, a druga na NIE.

Następnie prowadzący prosi o podanie motywacji/argumentacji.

Materiały: taśma malarska, kreda do pobrania na [www](#) są przykłady stwierdzeń

Spotkanie ze spółdzielcami, sesja pytań i odpowiedzi | 60-90 minut

Uczestnicy warsztatów oglądają krótkie filmy na temat działalności spółdzielni socjalnych – np. PANATO, TOPOGRAF, OWOCNI. W miarę możliwości odwiedzają wybrana lokalna spółdzielnia socjalna. Na miejscu mają możliwość podyskutowania ze spółdzielcami.

Materiały: rzutnik, komputer do pobrania, na www są przykładowe filmiki

Ćwiczenie ewaluacyjne – "walizka | kosz | biała plama" | 10-15 minut

Uczestnicy siadają w półokręgu, tak, aby dobrze widzieć tablice, na której przyklejone są 3 kartki (jedna z narysowana walizka, jedna z narysowanym koszem na śmieci i jedna pusta). Prowadząca/-y rozdaje uczestnikom 3 samoprzylepne karteczki i prosi, by odpowiedzieli na 3 pytania:

(1) Czego się dowiedziałem / co zabiorę ze sobą do domu?

(2) Co podczas zajęć było niepotrzebne / było strata czasu? co mi się nie podobało?

(3) Czego zabrakło? Następnie uczestnicy podchodzą do plakatów i przyklepiają karteczki w odpowiednich miejscach.

Dyskusja.

Materiały: karteczki samoprzylepne, 2 duże kartki papieru z narysowanymi wcześniej: walizka, koszem na śmieci; 1 duża pusta kartka papieru

Test - quiz podsumowujący zajęcia | 10-15 minut

Uczestnicy dostają ankiety sprawdzające ich wiedzę po przeprowadzonych zajęciach. Po wypełnieniu oddają prowadzącej/-mu.

Materiały: test

4.4 Program „Współpraca zamiast rywalizacji”

Program obejmuje następujące bloki:

1. Nie zawsze można wygrać. Blok obejmować będzie następujące zagadnienia: problemy społeczeństwa, w tym między innymi ubóstwo i bezdomność, alkoholizm, bezrobocie, agresja, samotność. Sytuacja osób z niepełnosprawnościami. Najważniejsze instytucje społecznej –

publicznej, instytucje pozarządowe. Jak pomóc tym, którzy przegrywają? Co zrobić, kiedy samemu ma się problemy? Czy ludzie biedni są sami sobie winni? Skąd się biorą problemy społeczne? Po zajęciach: uczeń zdaje sobie sprawę, że różne osoby mogą znajdować się w różnej sytuacji życiowej, wie, jak można im pomóc. Zna najważniejsze instytucje pomocy społecznej.

2. Pomagam. O działalności III sektora. Budowanie kapitału społecznego dla przedsiębiorczości społecznej. Blok obejmować będzie następujące zagadnienia: organizacje pozarządowe, trzeci sektor, zakres ich działalności, wolontariat, społeczeństwo obywatelskie (w przyszłości będę...obywatелеm/obywatelką). Po zajęciach: uczeń wie czym są organizacje pozarządowe, potrafi wymienić przynajmniej kilka organizacji pozarządowych i opowiedzieć czym się zajmują; zna organizacje pozarządowe w swojej okolicy, wie czym jest wolontariat i jak zostać wolontariuszem/wolontariuszką.

3. Spółdzielnia – dlaczego warto się zrzesać? Blok obejmować będzie następujące zagadnienia: definicja spółdzielni, wartości spółdzielcze, krótka historia ruchu spółdzielczego w Polsce i na świecie (od spółdzielni pionierów z Rochdale, poprzez polskich patronów spółdzielczości: ks. Augustyna Szamarzewskiego, Piotra Wawrzyniaka i kooperatystki, do spółdzielni socjalnych i największej spółdzielni świata). Po zajęciach: uczeń potrafi swoimi słowami opowiedzieć czym jest spółdzielnia. Zna osoby Staszica, Wawrzyniaka i Szamarzewskiego, wie, jaki był ich wkład w rozwój spółdzielczości, rozumie znaczenie wartości spółdzielczych.

4. Spółdzielczość jest dla uczniów. Blok obejmować będzie następujące zagadnienia: spółdzielczość uczniowska – definicja i zasady działania, najciekawsze spółdzielnie uczniowskie (przeгляд dobrych praktyk), własny pomysł na spółdzielnię uczniowską. Po zajęciach: uczeń wie, czym jest spółdzielczość uczniowska, zdobywa praktyczne informacje z zakresu przedsiębiorczości: praktyczna znajomość zasad z zakresu ekonomii i ekonomii społecznej, a także prawa. Kształcenie postaw obywatelskich: odpowiedzialności, pracy zespołowej, wytrwałości, krytycznego myślenia i samodzielności.

5. Przedsiębiorczość społeczna w Polsce i na świecie. Dobre praktyki, prezentacje. Do współpracy zostaną zaproszone osoby z trzeciego sektora. Spotkania z praktykami lub wizyty studyjne – jeśli będzie to możliwe. Po zajęciach: uczeń będzie wiedział, jakie przedsiębiorstwa

społeczne działają w jego okolicy? Jaki jest zakres ich działalności? Czym różnią się od tradycyjnych firm? Co robią dla swoich pracowników i społeczności lokalnej?

6. Mieszkam tutaj. Blok obejmować będzie następujące zagadnienia: definicja społeczności lokalnej, idea małych ojczyzn, prezentacja własnego regionu, dyskusja na temat jego plusów i wyzwań, przed którymi stoi. Po zajęciach: uczeń będzie potrafił opowiedzieć o swoich regionie, będzie znał słabe i mocne strony swojej społeczności lokalnej i kierunki jej rozwoju. Co można zmienić? W jaki sposób mogę zmienić otoczenie wokół siebie? Uczeń pozna dobre przykłady współpracy na poziomie lokalnym. Proponowane narzędzia edukacyjne/materiały pomocnicze: prezentacja, dyskusja, praca w grupach, gry dydaktyczne, rozmowa nauczająca, wywiad, warsztaty, projekt, filmy edukacyjne, gry terenowe.

4.5 Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości uwzględniający podstawowe zagadnienia ekonomii społecznej w liceum ogólnokształcącym i technikum wraz z programem szkolenia dla nauczycieli (Fundacja OIC Poland)¹¹

(w osobnym pliku .zip)

4.6 „Szkolny klub przedsiębiorczości społecznej”¹²

(w osobnym pliku)

¹¹ Źródło: http://imwcześniejoic.lublin.pl/?page_id=26, dostęp: 15.09.2019

¹²

Źródło:

https://przedsiębiorczy.ceo.org.pl/sites/przedsiębiorczy.ceo.org.pl/files/lekcja_o_przedsiębiorczosci_spoecznej.pdf, dostęp: 22.09.2019

4.7 Zajęcia wypracowane w ramach projektu „Social Business For Inclusion”

(w osobnym pliku)

4.8 Narzędzia w ramach projektu „Młody Obywatel”¹³

4.8.1 Lekcja „Przedsiębiorczość społeczna”

Cele zajęć wynikające z założeń programu

Uczniowie i uczennice dowiadują się, czym są przedsiębiorstwa społeczne oraz rozumieją, jakie znaczenie podmioty przedsiębiorczości społecznej mają dla rozwoju społeczności lokalnych.

Po zajęciach uczeń/uczennica powinien/powinna:

- wiedzieć, czym jest przedsiębiorstwo społeczne i umieć podać przykłady;
- znać różnicę między przedsiębiorstwem społecznym a firmą prywatną;
- wskazać korzyści dla miejscowości z istnienia przedsiębiorstw społecznych;
- wiedzieć, że może w przyszłości założyć przedsiębiorstwo społeczne.

Metody pracy:

- praca w grupach;
- burza mózgów;
- rozmowa nauczająca.

Środki dydaktyczne:

- arkusze białego papieru;

¹³

Źródło:

http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/EKONOMIA%20SPOLECZNA/Publikacje/01_BPP_Mlody_Obywatel.pdf, dostęp: 22.09.2019

- markery;
- teksty do ćwiczenia Przedsiębiorczość społeczna.

Jak przeprowadzić zajęcia

1. Wyjaśnienie celów lekcji (rozmowa nauczająca). Wyjaśnij uczniom i uczennicom, że w trakcie zajęć będziecie zajmować się przedsiębiorczością społeczną. Dzięki temu dowiedzą się, jakie znaczenie mają przedsiębiorstwa społeczne dla rozwoju miejscowości. Ta wiedza może im pomóc przy wyborze projektu.

2. Przedsiębiorstwa społeczne (rozmowa nauczająca). Zapytaj uczniów i uczennice, czy wiedzą, po co działają firmy prywatne. Pomóż im ustalić, że działają one dla zysku. Następnie zapytaj, czy znają przedsiębiorstwa, dla których osiągnięcie zysku nie jest jedynym celem. Czym jeszcze wyróżniają się takie przedsiębiorstwa? Powiedz, że na lekcji uczniowie i uczennice będą poznawać przedsiębiorstwa społeczne. Podaj ich dwa przykłady:

- Stowarzyszenie EKON, które powstało w 2003 roku i przyjęło za cel pomoc osobom wykluczonym, a szczególnie psychicznie chorym. Zatrudnieni odbierają od mieszkańców, a następnie segregują odpady.
- Leżąca w województwie świętokrzyskim gmina Bałtów do niedawna zmagająca się z wysokim bezrobociem. Dzięki współpracy wielu lokalnych organizacji w 2004 roku powstał Park Jurajski, przy obsłudze którego zatrudniono wielu bezrobotnych. Odwiedzający Bałtów mają okazję zobaczyć tam ponad pięćdziesiąt modeli dinozaurów naturalnej wielkości oraz poszerzyć swoją wiedzę na temat dziejów Ziemi.

3. Analiza tekstów (praca w grupach). Wyjaśnij uczniom i uczennicom, że ćwiczenie, które za chwilę wykonają, dotyczy będzie działań podejmowanych przez organizacje i instytucje na rzecz społeczności lokalnych. Polega ono na analizie treści tekstów. Podziel grupę na pięć zespołów, każdemu z nich przydziel jeden z artykułów znajdujących się w Materiałach dodatkowych, w liczbie egzemplarzy odpowiadającej liczbie uczniów i uczennic w zespole. Jeśli na lekcji będzie mało osób, stwórz mniej zespołów i nie omawiaj wszystkich tekstów. Obowiązkowo powinny zostać umówione teksty nr I, II, III. Każdy zespół otrzymuje również arkusz papieru i marker. Na tablicy zapisz i wyjaśnij poniższe polecenia. Poproś o odnalezienie w artykułach wskazanych informacji, odpowiedzi zapisując na arkuszu papieru.

1. Jaka organizacja/instytucja jest opisana w tekście?
2. Po co funkcjonuje (jakie są powody jej działalności?)
3. Co robi?
4. Jak korzysta z tego miejscowość?

Poproś przedstawicieli/przedstawicielki zespołów, by na forum grupy omówili analizowane przez siebie przykłady, odpowiadając na znajdujące się na tablicy pytania.

4. Porównanie przedsiębiorstw.

Wyjaśnij uczniom i uczennicom, że na podstawie informacji uzyskanych z tekstów porównacie firmy prywatne oraz przedsiębiorstwa społeczne. Narysuj na tablicy tabelę złożoną z dwóch części:

	Firmy prywatne	Przedsiębiorstwa społeczne
Cel		
Przeznaczenie dochodów		
Sposób podejmowania decyzji		

Poproś uczniów i uczennice o propozycje uzupełnienia tabeli i zapisz prawidłowe odpowiedzi w odpowiednich polach. W miejscu celu powinna pojawić się odpowiedź – zysk (firmy prywatne), pomoc grupie ludzi lub miejscowości (przedsiębiorstwa społeczne).

Przeznaczenie dochodów: na potrzeby społeczności lub do podziału pomiędzy pracowników (przedsiębiorstwo społeczne). Firmy prywatne natomiast inwestują dochody lub dzielą zysk między udziałowców.

Sposób podejmowania decyzji: w firmach decyzje podejmuje właściciel lub zarząd, w przedsiębiorstwach społecznych wszyscy mają równy głos i sami wybierają władze. Przeczytaj opis firmy prywatnej i przedsiębiorstwa społecznego, który powstanie po wypełnieniu tabeli.

5. Podsumowanie. Zapytaj uczniów i uczennice, jakie korzyści może mieć ich miejscowość z tego, że przedsiębiorstwo społeczne istniałoby u nich? Po zebraniu odpowiedzi podsumuj, że przedsiębiorstwa społeczne mogą:

- tworzyć nowe miejsca pracy, w tym dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (ubóstwem, bezrobociem);
- integrować osoby z problemami społecznymi z innymi mieszkańcami;
- produkować towary i świadczyć usługi zgodne z potrzebami społeczności.

Powiedz, że firmy prywatne również mogą udzielić wsparcia (np. przekazać środki finansowe, zaangażować swoich pracowników w wasze działania, nieodpłatnie wynająć biuro, przekazać dary rzeczowe).

„Poznaj przedsiębiorstwo społeczne”

Wizyta w działającym przedsiębiorstwie społecznym daje uczniom i uczennicom możliwość zapoznania się z praktycznymi zasadami funkcjonowania przedsiębiorstwa – odmiennymi od tych, które mogą zdobyć w trakcie zajęć w sali lekcyjnej. W związku z tym zachęcamy do zorganizowania krótkiej wizyty studyjnej w wybranym przedsiębiorstwie społecznym. Jak znaleźć przedsiębiorstwo społeczne? W celu identyfikacji przedsiębiorstwa społecznego, które leży najbliżej waszej szkoły, skorzystajcie z:

- bazy organizacji pozarządowych i instytucji zamieszczonej na portalu organizacji pozarządowych: <http://bazy.ngo.pl/>
- katalogu spółdzielni socjalnych zamieszczonego na stronie Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych: <http://www.ozrss.pl/katalog.htm>

Jeżeli wizyta jest niemożliwa do zorganizowania, możesz zaprosić przedstawiciela przedsiębiorstwa społecznego na lekcję lub zaprezentować uczniom i uczennicom film edukacyjny (informacja poniżej).

Przygotowanie do wizyty Wizyta studyjna powinna być starannie przygotowana. Zanim udacie się do wybranego miejsca, spróbuj dowiedzieć się czegoś o wybranym przedsiębiorstwie społecznym osobiście lub w czasie rozmowy telefonicznej. Ustal też zakres prezentacji, m.in.:

- W jaki sposób powstało przedsiębiorstwo społeczne?
- Na jakich zasadach ono funkcjonuje?

- Kto i w jaki sposób może wspierać funkcjonowanie przedsiębiorstwa społecznego?

W czasie spotkania organizacyjnego poinformuj uczennice i uczniów, żeby przed wizytą przygotowali pytania, np.:

- Czym zajmuje się to przedsiębiorstwo?
- W jakim celu rozpoczęto działalność przedsiębiorstwa społecznego?
- Ile osób było zaangażowanych w rozpoczęcie tej działalności?
- Ile osób korzysta z tej działalności?
- Jakie korzyści dla miejscowości przynosi działalność przedsiębiorstwa?
- W jaki sposób mieszkańcy, lokalni przedsiębiorcy i lokalne władze mogą wspierać taką działalność?

Poproś uczniów i uczennice, żeby zanotowali odpowiedzi razem z informacją, gdzie przeprowadzili wywiad i z kim rozmawiali. W czasie wizyty porozmawiajcie z jedną z osób, która pracuje w tym miejscu lub jest za nie odpowiedzialna. Pamiętajcie o robieniu zdjęć. Po spotkaniu zapytaj uczennice i uczniów, co było dla nich nowe, ciekawe, czego się dowiedzieli.

Materiał filmowy dotyczący przedsiębiorczości społecznej

W przypadku, gdy nie będzie możliwości zorganizowania zajęć terenowych, możesz wykorzystać materiały filmowe prezentujące działalność różnego rodzaju przedsiębiorstw społecznych dostępne m.in. na stronach:

- <http://pracujw.org/filmy.html>
- <http://3sektor.tv/>

Przed rozpoczęciem filmu poproś uczennice i uczniów, żeby zwrócili szczególną uwagę na to, w jakim celu zostało powołane przedsiębiorstwo społeczne, ile osób i kto korzysta z działalności przedsiębiorstwa społecznego. Poproś ich również, żeby zastanowili się, kto i w jaki sposób może wspierać funkcjonowanie przedsiębiorstwa społecznego.

4.8.2 Projekt edukacyjny – stworzenie spółdzielni uczniowskiej

W ramach projektu uczniowie i uczennice mogą podjąć praktyczne działania z zakresu przedsiębiorczości społecznej poprzez utworzenie na terenie szkoły spółdzielni uczniowskiej i świadczyć usługi na rzecz szkoły lub społeczności. Wypracowany zysk musi być przeznaczany na cele wskazane w statucie szkoły (np. organizacja wycieczek, zakup podręczników szkolnych).

Instrukcja

1. Pomysł na działalność. Jeżeli chcecie działać na polu przedsiębiorczości społecznej, zbierzcie się i, z wykorzystaniem burzy mózgów, wymyślcie, co może produkować lub jakie usługi może świadczyć wasza spółdzielnia.
2. Uzyskanie zgody, dostosowanie statutu szkoły. Znajdźcie nauczycielkę lub nauczyciela, który zgodzi się przejąć opiekę nad spółdzielnią (oficjalnej zgody udziela rada pedagogiczna) oraz uzyskajcie odpowiednie zezwolenia od władz szkoły. Po pierwsze, w statucie szkoły powinien znaleźć się zapis, że na jej terenie działa spółdzielnia uczniowska. Po drugie, na założenie spółdzielni zgodę powinna wydać Rada Szkoły (lub, jeśli jej nie ma, Rada Pedagogiczna) na wniosek jej Dyrektora.
3. Zebranie potencjalnych członków i członkiń oraz opracowanie projektu statutu. Wspólnie z opiekunem/opiekunką zbierzcie grupę co najmniej 10 uczennic i uczniów, którzy są zainteresowani członkostwem w spółdzielni uczniowskiej. Sporządźcie listę przyszłych członków i członkiń oraz rozpocznijcie pracę nad statutem spółdzielni uczniowskiej. To główny dokument określający zasady jej funkcjonowania. Wcześniej zapoznajcie się ze statutami innych spółdzielni uczniowskich, które można znaleźć np. w Internecie.

Statut powinien określać m.in. nazwę spółdzielni uczniowskiej, jej siedzibę, przedmiot działalności oraz czas trwania (o ile zamierzacie ją założyć na czas określony), wysokość wpisowego oraz wysokość i ilość udziałów (mogą to być kwoty symboliczne), które będą musieli wnieść przyszli członkowie i członkinie

a także terminy wnoszenia i zwrotu udziałów, prawa i obowiązki członków i członkiń spółdzielni, zasady i sposób wyboru organów spółdzielni, zasady zwoływania walnych zgromadzeń członków i członkiń spółdzielni oraz sposób podejmowania uchwał.

4. Organizacja zebrania założycielskiego. W zebraniu założycielskim powinni uczestniczyć wszyscy przyszli członkowie i członkinie spółdzielni.

Program spotkania powinien zawierać: omówienie statutu spółdzielni, głosowanie nad jego przyjęciem (później statut spółdzielni uczniowskiej musi zostać również zatwierdzony przez Radę Pedagogiczną), wybory władz spółdzielni, tj. członków i członkiń Zarządu i Rady Nadzorczej (będą oni odpowiadać za bieżące zarządzanie spółdzielnią) oraz zatwierdzenie ramowego planu pracy spółdzielni uczniowskiej na bieżący rok.

Co ważne, spółdzielnia uczniowska nie ma osobowości prawnej, w związku z tym nie podlega rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym.

5. Rozpoczęcie działalności. Wszystkie działania podejmowane przez spółdzielnię muszą być zgodne z jej statutem. Z założenia celem spółdzielni powinno być promowanie w szkole idei spółdzielczości, rozwijanie wśród jej członków i członkiń zaradności i przedsiębiorczości, a także postaw obywatelskich. Przedmiotem działalności spółdzielni uczniowskiej może być m.in.:

- wytwarzanie oraz sprzedaż artykułów potrzebnych uczniom, uczennicom i osobom zatrudnionym w szkole;
- świadczenie usług na rzecz szkoły lub innych instytucji i osób;
- uprawa roślin;
- hodowla zwierząt;
- zbieranie runa leśnego;
- zbiórka i sprzedaż surowców wtórnych;
- wytwarzanie i sprzedaż twórczości artystycznej i rękodzieła uczniów, uczennic i innych członków i członkiń spółdzielni;
- organizacja imprez kulturalnych, turystycznych i sportowych.

Pod opieką i we współpracy z bankiem spółdzielczym lub spółdzielczą kasą oszczędnościowo-pożyczkową wasza spółdzielnia uczniowska może prowadzić szkolną kasę oszczędności. W takim przypadku potrzebna będzie jednak dodatkowa umowa podpisana przez dyrekcję szkoły i wybranej przez was instytucji, w której to określone zostaną warunki współpracy oraz sposób prowadzenia kasy.

Działalność spółdzielni uczniowskiej jest formą wewnętrzną działalności szkoły (może również działać jako agenda samorządu uczniowskiego), w związku z tym nie ma ona obowiązku płacenia podatków ani rozliczania się z Urzędem Skarbowym. Księgowość prowadzona jest na podstawie ewidencjonowania podstawowych zdarzeń gospodarczych (np. zakup, sprzedaż). Środki finansowe przeznaczane na działalność spółdzielni można np. przekazywać za pośrednictwem Rady Rodziców, zaś wypracowany przez nią zysk musi być przeznaczany na cele wskazane w statucie waszej szkoły (np. organizacja wycieczek, zakup podręczników szkolnych).

6. Pozyskanie partnerów. Informacja i promocja w społeczności lokalnej. Postarajcie się o wsparcie ze strony np. władz lokalnych lub działającej w waszej miejscowości spółdzielni dorosłych. Patronat nad waszą spółdzielnią może objąć bank spółdzielczy, Spółdzielnia Spożywców „SPOŁEM”. Taka pomoc może mieć formę wsparcia finansowego, rzeczowego (przekazanie sprzętu lub wyposażenia), pomocy szkoleniowej w zakresie prowadzenia spółdzielni lub też ustalenia promocyjnych cen na zakupywane przez was towary.

O powstaniu spółdzielni uczniowskiej powinniście również poinformować wszystkich uczniów i uczennice oraz członków i członkinie lokalnej społeczności. Możecie wydrukować ulotki, przygotować stronę internetową lub napisać krótki artykuł do lokalnej gazety.

4.9 Dodatkowe narzędzia nauczania dotyczące ekonomii społecznej

- Gra planszowa „Ekonomia Społeczna”
- Konkurs wiedzy o ekonomii społecznej dla uczniów szkół średnich miasta Torunia oraz powiatu toruńskiego
- Modelowe scenariusze lekcji, które wygrały konkurs Województwa Śląskiego

5. Przykłady rozwiązań z zakresu edukacji dot. przedsiębiorczości społecznej z zagranicy

5.1 „Social Enterprise In Education Programme” (Social Enterprise Academy, Szkocja)¹⁴

5.1.1 Opis rozwiązania

Program „Social Enterprise in Education” ("Przedsiębiorstwo społeczne w edukacji") jest przykładem systemowego rozwiązania dotyczącego ekonomii społecznej, zastosowanego w Szkocji. Program został pierwotnie opracowany jako partnerstwo pomiędzy przedsiębiorstwem społecznym Social Enterprise Academy i rządem szkockim w celu zwiększenia szans na zatrudnienie, wspierania rozwoju przedsiębiorczości, i umiejętności przedsiębiorczych u młodych ludzi oraz promowania świadomości przedsiębiorczości społecznej jako sposobu na prowadzenie działalności gospodarczej.

Program skierowany jest do młodych ludzi w wieku od 3 do 18 lat i prowadzony jest w przedszkolach, szkołach podstawowych, średnich i innych, w całej Szkocji.

Celem programu jest przede wszystkim rozwijanie zrozumienia modelu biznesowego przedsiębiorstwa społecznego oraz zapewnienie uczniom praktycznego doświadczenia w zakładaniu i prowadzeniu przedsiębiorstwa społecznego. Podstawą działań programu jest przede wszystkim umożliwienie uczniom stworzenia własnego przedsiębiorstwa społecznego i możliwość przekonania się w praktyce, jak funkcjonuje takie przedsiębiorstwo, już od szkoły podstawowej. W ramach programu prowadzone są też kursy dla nauczycieli.

Partnerstwo zapewnia wiele różnych rodzajów wsparcia: począwszy od szkoleń dla nauczycieli poprzez wsparcie tutorów podczas zajęć, wsparcie ze strony koordynatora, zasoby i materiały związane z programem nauczania oraz udział w konkursie Social Enterprise in Education Awards. Twórcy programu współpracują z lokalną siecią przedsiębiorstw społecznych.

¹⁴ Źródło: <https://www.socialenterprise.academy/>,

Poza praktycznym wsparciem dla młodych ludzi w prowadzeniu własnego przedsiębiorstwa, w ramach działań edukacyjnych, twórcy programu za każdym razem (dla każdej szkoły lub instytucji, z którą współpracują) wypracowują sztyty na miarę program nauczania, dostosowany do potrzeb grupy docelowej i zgodny z podstawą programową w Szkocji.

Istnieje jedynie podstawowa rama dla wszystkich programów. Rozwija się w nich cztery następujące grupy umiejętności, mające związek z prowadzeniem działalności w obszarze ekonomii społecznej:

- Umiejętności podstawowe - liczenie, umiejętność czytania i pisania, komunikacja, praca z innymi, podstawy IT, rozwiązywanie problemów.
- Umiejętności przywódcze
- Umiejętności myślenia
- Umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i zdolności do zatrudnienia

Z punktu widzenia ekonomii społecznej, warto przedstawić jako przykład modułowy program ramowy „Podróż do przedsiębiorstwa społecznego”, dostosowywany w zależności od grupy docelowej. Składa się on z ośmiu modułów (łącznie realizowanych w 6-12 dni):

- 1) Wprowadzenie do przedsiębiorczości społecznej:
 - a. Wartości i cel przedsiębiorstwa społecznego
 - b. Definicje i kontekst
 - c. Formy prawne
 - d. Misja społeczna i rynkowa oraz ich równowaga
- 2) Określanie produktu i rynku, m.in.:
 - a. Budowanie na własnych zasobach i silnych stronach
 - b. Tworzenie idei
 - c. Analiza rynku
- 3) Marketing przedsiębiorstwa społecznego, m.in.:
 - a. Klienci
 - b. Promocja i reklama
- 4) Tworzenie biznesplanu, m.in.:
 - a. Strategia i ryzyko
 - b. Pitching (proste przedstawianie własnej idei na przedsiębiorstwo)

- 5) Zarządzanie finansami, m.in.:
 - a. Budżet
 - b. Planowanie finansów
- 6) Generowanie przychodów, m.in.:
 - a. Udział w przetargach
 - b. Koszty i ustalanie cen
- 7) Zarządzanie zmianą
- 8) Mierzenie wpływu społecznego.

5.1.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Przydatność rozwiązania dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

„Social Enterprise in Education” to rozwiązanie systemowe, w którym od 2008 r. uczestniczyło 681 szkół i instytucji szkolnictwa wyższego, 1255 nauczycieli skorzystało z kursów dokształcających. Jest to przykład zindywidualizowanej pracy u podstaw, pracy wielowątkowej, wielowymiarowej, dostosowanej do potrzeb. Przeprowadzona w 2014 r. ewaluacja¹⁵ wskazuje, że program sprawdza się, i że jego najważniejszą cechą jest postawienie w centrum samego ucznia, który nie tylko zdobywa wiedzę z zakresu prowadzenia podmiotu ekonomii społecznej, ale uczy się prowadzić taki podmiot, co dodatkowo wspierane jest przez rozwój podstawowych kompetencji, umiejętności przywódczych i umiejętności myślenia. Jest to rozwiązanie trudne do zastosowania w polskim modelu i warunkach, jednak warte naśladowania.

¹⁵ <https://enterprisingschools.scot/wp-content/uploads/2016/04/SEA-Education-Programme-Evaluation-Dec-2014-ESP.pdf>

5.2 „Teaching Toolkit For Entrepreneurship Education” wypracowany przez konsorcjum niemiecko-austriacko-węgierskie (Embedding Entrepreneurship Education)¹⁶

5.2.1 Opis rozwiązania

“Teaching Toolkit for Entrepreneurship Education”, czyli “Zestaw narzędzi do nauczania przedsiębiorczości” wypracowany został przez Bernda Ebersbergera, Christine Pirhofer i Desiree Wieser w ramach projektu „Embedding Entrepreneurship Education”. Z punktu widzenia niniejszego projektu istotny jest przede wszystkim trzeci z trzech przedstawionych w opracowaniu kursów – „Encouraging Social Entrepreneurship”, czyli „Motywowanie do przedsiębiorczości społecznej”.

Celem kursu jest:

- zachęcanie uczniów pochodzących z różnych środowisk do wspierania celów społecznych poprzez działalność gospodarczą;
- stymulowanie zaangażowania uczniów w regionie poprzez budowanie wiedzy;
- promowanie przedsiębiorczości społecznej poprzez projekty realizowane wspólnie z regionem i na jego rzecz.

Program ma charakter modułowy.

Moduł „wykładowy” składa się z trzech bloków. W ramach pierwszego bloku uczniowie poznają podstawy i zapoznają się z teoretycznym modelem przedsiębiorczości społecznej i jego definicjami. Drugim blokiem jest „Krajowy system przedsiębiorczości” – moduł przedstawiający systemową wizję przedsiębiorczości, a trzeci blok dotyczy trendów i dylematów na rynku.

Drugim modulem jest **„Gra kooperacyjna”** – jest to gra oparta na klasycznym „dylemacie więźnia”. Uczniowie podzieleni są na dwie drużyny, które w każdej kolejnej rundzie (łącznie

¹⁶ Źródło: <https://www.eee-platform.eu/entrepreneurship-teaching-toolkit/>, dostęp: 5.09.2019 r.

rund jest 10) mogą wybrać kolor czerwony lub niebieski. Punktację przedstawia poniższa tabela.

Tabela 2. Punktacja w "Grze kooperacyjnej"

Wybór grupy A	Wybór grupy B	Punkty dla grupy A	Punkty dla grupy B
czerwony	Czerwony	+3	+3
czerwony	Niebieski	-6	+6
niebieski	Czerwony	+6	-6
niebieski	Niebieski	-3	-3

Źródło: Teaching Toolkit for Entrepreneurship Education, www.eee-project.eu, dostęp: 5.09.2019 r.

Pierwsze cztery rundy przebiegają bez rozmów – od czwartej rundy obie drużyny mogą rozmawiać ze sobą przez przedstawicieli i uzgadniać (lub nie) wspólne decyzje.

Gra pokazuje, w jaki sposób wzajemna pomoc i współpraca (z konkurentami) może faktycznie prowadzić do lepszych wyników, co jest szczególnie istotne w kontekście działań z zakresu przedsiębiorczości społecznej.

Trzecim modułem jest **konkurs pomysłów** na przedsiębiorstwo społeczne. Konkurs może być przydatny w celu zachęcenia i nagradzania pomysłów o charakterze społecznym oraz promowania przedsiębiorczości społecznej (np. stworzenie spółdzielni uczniowskiej). Konkurs na pomysły może być częścią kursu lub może być wykorzystywany jako ramy realizacji całego kursu.

5.2.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Rekomendacje dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

Mocną stroną pakietu jest jego modułowy charakter – obejmuje on zarówno cykl trzech bloków wykładowych, konkurs pomysłów jak i grę, umożliwiającą zachęcenie uczniów do podejścia kooperacyjnego, pożądanego w przedsięwzięciach z zakresu przedsiębiorczości społecznej, a zatem bardzo zróżnicowane elementy. Słabą stroną jest mała szczegółowość i niska innowacyjność pozostałych modułów (poza grą). Do powstającego pakietu warto

dołączyć „Grę kooperacyjną” jako ćwiczenie wzmacniające postawy kooperacyjne i prospołeczne, gdyż polskie rozwiązania często koncentrują się na wiedzy i umiejętnościach, a w mniejszym stopniu wypracowują postawy.

5.3 Social Innovation Relay – program mentorski sieci Junior Achievement Europe (cała Europa)

5.3.1 Opis rozwiązania

Junior Achievement Europe (JA Europe) jest ogólnoeuropejską siecią 40 krajowych organizacji, których celem jest jak najwcześniejsze kształcenie młodzieży w zakresie światła przedsiębiorstw i przedsiębiorczości, aby inspirować i przygotować młodzież do odniesienia sukcesu gospodarczego. JA Europe jest największą organizacją pozarządową o charakterze niezarobkowym (NGO) w Europie. W jej działaniach w samym roku 2014/2015 uczestniczyło 3,5 mln studentów w Europie, wspieranych przez 117 000 nauczycieli i 164 000 wolontariuszy biznesowych.

JA Europe realizuje szereg projektów związanych z edukacją z zakresu ekonomii społecznej. Na potrzeby niniejszego opracowania przeanalizowano rozwiązanie **SIR – Social Innovation Relay (program mentorski)**.

Projekt rozwija umiejętności w zakresie przedsiębiorczości społecznej uczniów szkół średnich i ich umiejętności pracy w zespole, aby pomóc im w tworzeniu strategii i koncepcji odpowiadających na potrzeby lub wyzwania społeczne. Korzystając z dedykowanej platformy "match-making", JA Europe łączy prowadzone przez nauczycieli zespoły uczniowskie z kilku krajów z mentorami – wolontarystycznie zaangażowanymi specjalistami biznesowymi z NN Group (kluczowego partnera JA w projekcie), którzy doradzają im i pomagają im przełożyć ich koncepcje na realne koncepcje biznesowe.

Technologie odgrywają również ważną rolę w łączeniu uczniów z różnych środowisk z przedsiębiorcami społecznymi, odgrywającymi rolę „wzorców do naśladowania” (role models) – inspirujący przedsiębiorcy społeczni dołączają do klasy za pośrednictwem seminariów internetowych i odpowiadają na pytania dotyczące ich doświadczeń.

5.3.2 Ocena rozwiązania. Mocne i słabe strony. Przydatność rozwiązania dla tworzonego pakietu rozwiązań edukacyjnych

Program mentorski miał pozytywny wpływ na uczestników, motywując ich do zakładania prawdziwych przedsiębiorstw społecznych w przyszłości. Ewaluacja przeprowadzona przez Centrum Edukacji i Przemysłu Uniwersytetu Warwick w 2013 r. wykazała, że 78% uczestniczących w programie studentów było po zakończeniu programu bardziej pewnych swojej zdolności do założenia przedsiębiorstwa społecznego; 86% było bardziej świadomych problemów swojej lokalnej społeczności; 84% było bardziej świadomych, że cele społeczne i biznesowe mogą się uzupełniać; a co najmniej 90% poprawiło komunikację, motywację i krytyczne myślenie.

Program tego typu nie może być w pełni wpasowany w pakiet edukacyjny dotyczący ekonomii społecznej dla szkół, jednak jako wzorcowe należy uznać rozwiązanie mające na celu łączenie zespołów uczniowskich z mentorami i inspirującymi przedsiębiorstwami społecznymi. Należy zadbać o udział przedsiębiorców społecznych w ujętych w pakiecie działaniach edukacyjnych.